

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Dobrovolná bezdětnost jako vědomá volba
Sonda do životních strategií současných českých žen

Bakalářská práce

Autor: Martina Emma Černá
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.
Oponent práce: doc. Mgr. David Bouma, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Martina Emma Černá

Studium: P19K0132

Studijní program: B6107 Humanitní studia

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Název bakalářské práce: **Dobrovolná bezdětnost jako vědomá volba. Sonda do životních strategií současných českých žen**

Název bakalářské práce AJ: Voluntary childlessness as a conscious choice. A probe into the life strategies of contemporary Czech women

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku dobrovolně bezdětných žen v České republice. Zabývá se změnami reprodukčního chování v kontextu společenských norem, etických aspektů a sociologických trendů současnosti. První část práce představuje teoretické ukotvení zkoumané problematiky. Druhou částí jsou výzkumné hloubkové semistrukturované rozhovory. Cílem práce je strukturalizovat poznatky z odborné literatury a dostupných zdrojů a porovnat je s výsledným kontextem výzkumné části.

CARROL, Laura. Families of Two: Interviews with Happily Married Couples without children by choice. USA: Xlibris Corporation, 2000, ISBN 978-14-62831272

FIALOVÁ, Ludmila. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-87-7.

HAMPLOVÁ, Dana. Rodina a zdraví - jejich vzájemné souvislosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-169-5.

HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6.

HANÁKOVÁ, Petra, Libuše HECZKOVÁ a Eva KALIVODOVÁ, ed. V bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006. Gender sondy. ISBN 80-86429-49-0.

HAŠKOVÁ, Hana. Fenomén bezdětnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-020-9.

HAŠKOVÁ, Hana. Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-178-7.

IRELAND, Mardy S. Reconciving Women: Separating Motherhood from Female Identity. New York: The Guilford Press, 1993. ISBN 9780898620160

MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. 2., upr. vyd. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

RABUŠIC, Ladislav. Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-01-6.

SAFER, Jeanne. Beyond Motherhood: Choosing a Life Without Children. New York: Gallery Books, 1996, 978-0671793449

Zadávací pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Oponent: doc. Mgr. David Bouma, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce Mgr. Petra Macka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 4. 2023

Poděkování

Děkuji Mgr. Petru Mackovi, Ph.D. za jeho trpělivost, laskavost a důvěru při vedení této práce. Děkuji také všem respondentkám za odvahu a ochotu sdílet jejich osobní zkušenosti pro účely výzkumu.

Anotace

ČERNÁ, M. E. *Dobrovolná bezdětnost jako vědomá volba. Sonda do životních strategií současných českých žen*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 45 s. Bakalářská práce

Tato bakalářská práce je zaměřena na pozici dobrovolně bezdětných žen v české společnosti a přibližuje problematiku negativního hodnocení nulových reprodukčních strategií. Práce obsahuje teoretickou část, která nabízí ukotvení fenoménu bezdětnosti a vztahuje ho k současným sociodemografickým trendům. Je diskutován kontext negativního odmítání nulové reprodukční strategie společností a genderové sociální normy spojované s mateřstvím. Praktická část přináší výsledky kvalitativního výzkumu, který je zaměřen na prověření současných zkušeností s (ne)přijetím nulové reprodukční strategie společností optikou dobrovolně bezdětných žen.

Klíčová slova: Dobrovolná bezdětnost, rodičovství, mateřství, společnost, sociální norma, přijetí

Annotation

ČERNÁ, M. E. *Voluntary childlessness as a conscious choice. A probe into the life strategies of contemporary Czech women*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023, 45 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis is focused on the position of voluntarily childless women in Czech society and examines the issue of negative evaluation of a zero reproductive strategy. This thesis includes a theoretical part that provides an anchoring of the phenomenon of childlessness and relates it to current socio-demographic trends. The context of negative rejection of zero reproductive strategy by society and gender social norms associated with motherhood are discussed. The practical part presents the results of a qualitative research aimed at examining current experience with (non)acceptance of the zero reproductive strategy by society through the perspective of voluntarily childless women.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Teoretická východiska a transkulturní rozměr práce.....	3
3. Rodičovství a bezdětnost.....	6
3. 1. Dočasná a konečná bezdětnost.....	6
3. 2. Míra (ne)dobrovolnosti u bezdětných jedinců.....	7
3. 3. Genderová otázka rodičovství a dobrovolné bezdětnosti.....	9
4. Sociodemografické fenomény v současné české společnosti.....	11
4.1. Demografické proměny české populace.....	11
4. 2. Teoretická východiska vysvětlující demografické proměny.....	12
4. 3. Bezdětnost v kontextu demografických proměn.....	15
5. Společnost a dobrovolně bezdětné ženy.....	18
5. 1. Diskuze nad důvody odmítání dobrovolně bezdětných žen.....	18
5. 1. 1. Mateřství jako imperativ naplněného ženství.....	18
5. 1. 2. Hodnoty spojované s rodičovstvím.....	20
5. 1. 3. Nacionální rámování dobrovolné bezdětnosti.....	21
5. 2. Mediální obraz bezdětnosti.....	22
5. 2. 1. Stereotypizace bezdětných žen.....	23
5. 3. Z pohledu dobrovolně bezdětných žen.....	25
6. Praktická část.....	27
6. 1. Výzkumné hypotézy.....	28
6. 2. Vymezení zkoumané skupiny.....	28
6. 2. 1. Výběr a kontaktování respondentek.....	29
6. 2. 2. Průběh setkání.....	30
6. 2. 3. Charakteristika výzkumné skupiny.....	31
6. 3. Analýza a interpretace získaných dat.....	32
6. 3. 1. Hlavní hypotéza: Hodnocení volby bezdětnosti společností.....	33
6. 3. 2. Podhypotéza H1: Potřeba přijetí.....	35
6. 3. 3. Podhypotéza H2: Přijetí u dalších dobrovolně bezdětných jedinců.....	36
6. 4. Reflexe výzkumu.....	38
7. Závěr.....	39
Bibliografie.....	40

1. Úvod

V průběhu studia se profiloval můj zájem o společenské struktury, o provázanost dílčích částí v jeden celek. Vlivem publikací *Nadvláda mužů* od Pierra Bourdieua a *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností* od Margaret Mead jsem si začala klást otázky týkající se strukturálních genderových témat. Chtěla jsem využít prostor a možnosti bakalářské práce k tomu, abych mohla blíže prozkoumat nějaký ze současných fenoménů, který odporuje běžné a ustálené sociální normě v českém prostředí, přičemž jsem výzkum plánovala věnovat problematice vztahující se k rodičovství. Zájem o tuto oblast vychází z mé profesní praxe v náhradní rodinné péči a především z fascinujícího poznání míry vlivu kultury na pojetí rodiny. Po následných důkladných úvahách jsem se rozhodla věnovat pozornost problematice, která se k reprodukci staví do opozice. Předmětem této práce je otázka dobrovolné bezdětnosti českých žen jakožto fenoménu, který v sobě skrývá mnoho aktuálních a zajímavých dilemat.

Problematika dobrovolně bezdětných žen není v českém odborném prostředí zcela opomenutá. Tématu se od roku 2004 soustavně věnovala především socioložka Hana Hašková, která se svými kolegyněmi připravila několik odborných publikací a článků. Stejně tak v globálním měřítku je to otázka, která přitahuje pozornost a je jí věnován určitý prostor. Výstupy se nicméně obvykle soustředí na motivace vedoucí k této reprodukční strategii či na snahu volbu vysvětlit pomocí některé z teorií reflektující sociodemografické proměny. Svůj výzkum jsem proto chtěla směřovat do takové pozice, ze které by mohly vzejít nové podněty do diskuze a zároveň byl přínosem i pro obor Transkulturní komunikace. Z toho důvodu jsem téma pojala jako návrh dialogu mezi ženami s nulovou reprodukční strategií a společností. Předmětem mého výzkumu se proto stala otázka, jak se tyto ženy cítí hodnocené společností za svou volbu.

Z teoretického zařazení problematiky, která je rozpracována v druhé až páté kapitole, vyplývá, že bezdětnost jako fenomén poutá značnou pozornost. Pokud je to bezdětnost navíc dobrovolná a aktérem volby je žena, společenské hodnocení zpravidla bývá negativního charakteru. Práce tedy čtenářům nabízí analýzu, která negativní hodnocení dobrovolné bezdětnosti žen zasazuje do kontextu sociálního konstruktivismu a postmoderního uspořádání společnosti. Spolu se souvislostmi jako je sociodemografická restrukturalizace české společnosti, proměna genderových rolí a

mediální vliv, práce otevírá diskuzi nad kategorickým odmítáním dobrovolně bezdětných žen.

To, jak se ženy s touto reprodukční strategií v klimatu odmítání cítí, je pak předmětem praktické části práce. V rámci kvalitativního výzkumu jsem uskutečnila čtrnáct rozhovorů s dobrovolně bezdětnými Češkami za účelem ověření hypotézy: *“Dobrovolně bezdětné ženy mají pocit, že jejich prokreační volba podléhá negativnímu hodnocení společnosti.”* Tato hypotéza je dále doplněná o dvě podhypotézy, které jsou orientované k potřebě přijetí v této volbě. Analýza získaných dat pomocí zaměřeného kódování hlavní výzkumnou hypotézu potvrzuje. Ženy s nulovou reprodukční strategií se cítí společností negativně hodnocené a ve své volbě by si přály být více respektované a akceptované.

Výsledky výzkumu potvrzují návrhy plynoucí z teoretického ukotvení problematiky. Přítomnost dobrovolně bezdětnosti je tématem, které vyvolává řadu reakcí a postojů v české společnosti a aktérky volby vnímají svou reprodukční strategii společensky hodnocenou jako neadekvátní a problematickou. Tyto úsudky a s nimi spojená stereotypizace mohou být pro dobrovolně bezdětné ženy zraňující. Vystává zde tedy otázka, jak přistoupit k vzájemnému dialogu v momentě, kdy individuální volba jednotlivce podléhá společenskému hodnocení. V případě, že se naplní některé ze sociodemografických predikcí a (dobrovolná) bezdětnost bude narůstat, problematice tohoto fenoménu by měla být věnována pozornost. Podpora lepší informovanosti a hlubší porozumění tématu by mohli vést k destigmatizaci této skupiny žen. Otevření konstruktivní diskuze nad (dobrovolnou) bezdětností má navíc také potenciál pozitivně ovlivnit i další skupiny (ne)matek, které nenaplnují očekávání společenských norem. Věřím, že k smysluplné diskuzi přispěje i tato bakalářská práce.

2. Teoretická východiska a transkulturní rozměr práce

Fenomén dobrovolné bezdětnosti žen může být zasazen do celé řady kontextů a lze na něj nahlížet z mnoha různých úhlů pohledu. Je to problematika, která může být chápána jako diskuze nad individuální volbou, která v důsledku ovlivňuje celé společnosti. Měla by žena, která se rozhodne nemít děti, být vnímána jako jedinec, který neparticipuje na reprodukci svého národa a tím ho může především socioekonomicky znevýhodňovat? Či by naopak měla být oceněna za to, že nepřispívá k přelidnění planety a prohlubování environmentálních hrozeb? Je možné dobrovolně bezdětnou ženu chápat, jako někoho, kdo se vzepřel biologickému determinismu? Nebo jako někoho, kdo na základě své sebereflexe a sebeuvědomění autenticky vnímá tuto volbu jako pro sebe nejlepší možnou? Máme se tázat, jaké důvody k tomuto rozhodnutí vedou či se máme pokoušet o predikce budoucího vývoje a zároveň hledat odpovědi i ve vývoji minulém?

Pokud budeme tyto otázky pokládat, pak jiné odpovědi dostaneme od aktérek volby a jiné od zbytku společnosti. To je důvod, který mě přivedl k rozhodnutí fenomén zkoumat optikou dobrovolně bezdětných žen a zaměřit se na jejich vlastní reflexi své pozice v současné české většinové společnosti. V ní existují určité normativní představy o mateřství a rodičovství, o genderovém uspořádání a adekvátním (na)plnění příslušných rolí. Pokud se jim jedinec vzpírá, obzvláště v něčem tak viditelném a silně zažitém, může být chápán jako její neadekvátní člen. Přestože se v postmoderní společnosti tradiční formy sociální kontroly stávají méně významnými a je akcentován individualismus a hodnotový pluralismus, tak nenaplnění sociální normy mateřství a odmítnutí identity matky, jsou stále vnímány jako silné vybočení z očekávaného standardu.¹

Při hledání odpovědí na to, proč tomu tak je, se tedy jako zásadní ukazují myšlenky sociálního konstruktivismu² a konceptů postmoderny³, individualismu⁴ a

1 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 168

2 Srov. BERGER, P. L., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998.

3 Srov. GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998.

4 Srov. BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2018.

genderu⁵. Tyto koncepty jsou si navzájem blízké, neboť se všechny zabývají otázkou vztahu mezi jednotlivcem a společností. Rovněž zdůrazňují, že naše vnímání reality je výsledkem sociálních konstrukcí a naše chování, hodnoty i identita jsou zásadně ovlivněny kulturním prostředím.⁶ Jednotlivé koncepce jsou natolik provázané, že je od sebe nelze separovat a zároveň se všechny odrážejí na pozadí této práce. Při jejím vzniku mě silně ovlivnilo pojednání o společensky konstruovaných genderových rozdílech a nerovnostech v díle *Nadvláda mužů*⁷ od francouzského antropologa a sociologa Pierra Bourdieho, podobně jako publikace *Pohlaví, gender a společnost*⁸ od britské socioložky Anny Oakley. Velkou inspirací byly také závěry z terénního výzkumu Margaret Mead prezentované v díle *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*.^{9, 10}

Za pomocí těchto konceptů a optikou kulturního relativismu lze na rodičovství nahlížet jako na kulturní produkt. To, co má být náplní role matky a otce předkládá konkrétní společnost v konkrétním období na základě aktuálních sociálních norem.¹¹ Mateřství tedy vždy bylo a bude ovlivněno sociálním a kulturním kontextem a reakce na dobrovolnou bezdětnost žen se vždy budou odehrávat v rámci onoho kontextu. Neexistuje jediná správná forma, jak být - a i nebýt - matkou, přesto je v našem kulturním okruhu silně zakořeněná představa o podobě ideálního mateřství. Není to jen dobrovolná bezdětnost, která podléhá negativnímu hodnocení společnosti, i další modely (ne)mateřství, které nenaplnují sociální normy, jsou často chápány jako problematické. Ženy, které porodí více dětí, než je obvyklé, bývají povětšinou označovány za nezodpovědné, zatímco matky, které se vrátí do práce dříve než je normou, mohou být pejorativně označovány za kariéristky. Zároveň existuje i hierarchie rodičovství, přičemž biologické a genetické rodičovství je považováno za ideál,

5 Srov. BEAUVOIR, S. d., PATOČKA, J. *Druhé pohlaví*: 3. vyd. Praha: Orbis, 1967. Malá moderní encyklopedie (Orbis).

6 Srov. DICK, P., BURR, V., ed. In: GOUGH, B. *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology* [online]. Londýn: Palgrave Macmillan London, 2017, [cit. 2023-04-02]. s. 59 - 61. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/316052889_Social_Constructionism

7 Srov. BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.

8 Srov. OAKLEY, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000.

9 Srov. MEAD, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

10 Tato teoretická ukotvení a myšlenkové proudy se nacházejí na pozadí práce, explicitně nejsou již více představovány. Výjimkou jsou relevantní demografické teorie, kterým je věnovaná samostatná podkapitola 4.2. V tematických textech, věnující se (dobrovolné) bezdětnosti a sociodemografickým proměnám mají ustálené místo, jakožto výchozí bod pro snahu najít vysvětlení změn a predikovat budoucí vývoj. Proto jsem považovala za důležité tyto demografické teorie pro širší kontext plně prezentovat.

11 Srov. VALDROVÁ, J. *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 10

následovaný asistovanou reprodukcí a až poté adopcí.¹² Nadto i samotná dichotomie dobrovolnost - nedobrovolnost je kategorizací opomíjející nejrůznější cesty vedoucí k bezdětnosti a problematiku značně zjednodušující.

Vyvstává zde proto otázka, jaké požadavky jsou pro hodnocení rodičovství relevantní. Jádrem transkulturní komunikace je respekt a pochopení vycházející z příslušných znalostí, snaha o osvětu a destigmatizaci skupin, které vybočují z určité sociální normy v dané kultuře. Dobrovolně bezdětné ženy touto skupinou bezesporu jsou. V případě, že by se podařilo navázat dialog mezi aktérkami volby a společností pomocí transkulturních principů, mohla by se společnost s jejich nulovou reprodukční strategií lépe vypořádat. V současnosti se již objevují návrhy tento trend namísto odmítání přijmout jako legitimní volbu a podpořit alternativní koncepce, které by byly více inkluzivní a respektovaly různost ženských životních cest a identit. Posunutí sociálních norem by mohlo pozitivně ovlivnit i další ženy, které preferované modely mateřství nenaplnují.

Tato volba je jeden z mnoha možných způsobů života, který je v současnosti stále volen velmi malým počtem žen.¹³ Je otázkou, zda se tento jev odehrává na pozadí kulturních změn či se jako fenomén kulturní změnou sám o sobě stává. Nicméně dle některých prognóz, je v našem kulturním okruhu predikován nárůst bezdětnosti, ať už zvolené či nezvolené. Jedná se tedy o aktuální téma k diskuzi, protože ve společnosti, která chápe mateřství jako imperativ správného, funkčního a naplněného ženství, může být status ne-rodiče stigmatizující.¹⁴ Přitom život bez dítěte je stejně plnohodnotný jako s ním a bezdětnost je stejně tak komplexní a validní jako jiné životní dráhy.¹⁵

12 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

13 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, s. 10

14 Srov. LETHERBY, G. Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in Relation to 'Voluntary' and 'Involuntary' Childlessness and Womanhood. *Sociological Inquiry* [online]. 2002, Vol.72, No.1, [cit. 2022-03-25]. s. 1. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1475-682X.00003>

15 Srov. KONEČNÁ, H. *Na cestě za dítětem: dvě malá křídla*. Praha: Academia, 2003, s. 100

3. Rodičovství a bezdětnost

Naprosto každý člověk je biologickým potomkem ženy a muže. Koho pak konkrétní jedinec skutečně vnímá jako svého rodiče, se už může různit. Může to být biologická matka, která si prošla těhotenstvím i porodem či otec, který se rodičem stal například na kulturním či legislativním základě.¹⁶ Ať biologické tak sociální rodičovství obecně s sebou nese mnoho pozitivních aspektů do života rodičů, které by těžko mimo něj našli. Jako zásadní se jeví rozvoj vztahů, jak se samotným potomkem, tak i v rámci partnerství nebo širší rodiny. Zároveň dochází k osobnímu naplnění a pocitu pokračování rodu i sebe samého skrze potomka. Dále k určitému růstu, zralosti a dospělosti, která vychází pouze a jenom ze zkušenosti prokreace a následné péče. Rodičovství nicméně obvykle s sebou přináší i dlouhodobá a zásadní omezení v životě obou rodičů. Přerušování zaměstnání, změny v rodinném rozpočtu, redukce osobní svobody, nutná signifikantní transformace životního stylu a změny v partnerském vztahu mezi rodiči. Ženy jsou pak ty, kterých se tyto změny zpravidla dotýkají daleko více.¹⁷ Navíc, rodičovství je nezvratné rozhodnutí, které nelze už nikdy vzít zpět. Z rodiče se nemůže stát “nerodič”.¹⁸ Rodičovství, biologické i sociální, vylučuje bezdětnost, zároveň ale není samozřejmostí. Ne všichni jedinci se v průběhu života rodiči stanou.

3. 1. Dočasná a konečná bezdětnost

Absence rodičovství, ať už z jakéhokoliv důvodu, může být celoživotního nebo dočasného charakteru. Za rozhodnutím či představou, že bezdětnost je jen určitou fází v reprodukčním věku, která má jednoho dne být uzavřena, mohou být nejrůznější skutečnosti. Například neexistence vhodného partnerského vztahu či ekonomického zázemí, potřeba seberealizace nebo zdravotní komplikace, mohou jedince vést k oddalování rodičovství do pozdější fáze střední dospělosti. Jeho odkládání u žen je pak

16 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Diverzita bezdětnosti, jejího výzkumu a jejich společenské reflexe*. In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 12

17 Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 157

18 Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 153

vnímáno jako sílící trend tzv. pozdního materství, které je definováno početím po 35. roku života.¹⁹

Ovšem oddalování prokreačních plánů se dá považovat jako rizikové a z dočasné bezdětnosti se může stát bezdětnost celoživotní neboli konečná. V představách o budoucnosti nezbytně nemusí být zohledněna možnost přetrvávajících překážek či existence nových skutečností, které realizaci rodičovství znemožní. Navíc se jedinec může se stavem dočasné bezdětnosti sžít natolik, že už nebude mít potřebu ho změnit.²⁰

3. 2. Míra (ne)dobrovolnosti u bezdětných jedinců

Bezdětní jedinci často bývají kategorizováni podle míry nedobrovolnosti stojící za absencí rodičovství. Tzv. nedobrovolně bezdětní, tedy osoby, které rodiči být chtěli, ale z různých důvodů jimi nejsou, jsou často společností chápány značně stereotypně. Jejich situace je viděna jako důsledek neplodnosti. Neplodnost je ale medicínský termín s jasně definovaným významem, kdežto nedobrovolná bezdětnost se nutně nemusí týkat pouze tělesných limitů.²¹ Nicméně pro společnost jsou nedobrovolně bezdětnými jen ti, kteří bezúspěšně vyzkoušeli všechny možnosti početí, včetně všech dostupných metod asistované reprodukce, které moderní medicína nabízí.²² Tedy v případě manželského páru, kterému se nedaří početí přirozenou cestou a metody asistované reprodukce jsou v rozporu s povahou jejich hodnotového systému, je kategorizace společností už jednoznačná méně. Ale jsou to právě i kulturní, situační a strukturální překážky, dle kterých člověk může sám sebe vnímat jako nedobrovolně bezdětného.²³ Pak to není chybějící touha po dítěti či otázka fyziologie reprodukce, ale kupříkladu problematická ekonomická situace, nepříznivý zdravotní stav či neexistence partnerského vztahu, co stojí za příčinou bezdětnosti. Přesto úzus, že pokud jedinec dítě chce, tak ho zkrátka má, je zejména v otázkách kulturních a strukturálních překážek velmi silný. Tyto bariéry pro založení rodiny společností nejsou obecně akceptovány jako dostatečně validní.²⁴

19 Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 156

20 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 170

21 Srov. SLEPIČKOVÁ, L. Nedobrovolná bezdětnost jako sociologické téma. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, [online]. 2006, roč. 42, č. 5, s. 938-940. [cit. 2022-04-30]. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/en/artkey/csr-200605-0005_involuntary-childlessness-in-a-sociological-perspective.php

22 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, s. 128

23 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Diverzita bezdětnosti, jejího výzkumu a jejich společenské reflexe*. In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 13

24 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, s. 128

Přestože hranice mezi nedobrovolností a dobrovolností v otázce absence rodičovství tedy může být značně relativní a problematická, tak jsou tací, kteří svou bezdětnost definují jako zcela dobrovolnou. Tato životní strategie založená na osobní a vědomé volbě, je nicméně volena malým počtem jedinců.²⁵ Ukazuje se, že tito lidé mají důvody, které je vedly k takovému rozhodnutí velmi pečlivě promyšlené, a to včetně vlivu strukturálních či sociálních faktorů.²⁶ Je třeba poznamenat, že rozhodnutí je komplexním jevem, za kterým se mohou vyskytovat nejrůznější okolnosti. Špatná zkušenost vlastního dětství, možnost genetického přenosu onemocnění či chápání sebe sama jako někoho, kdo by nutně nemusel být dobrým rodičem, mohou být příklady výchozích situací jedinců, kteří se (nejen) na základě těchto okolností rozhodnou zůstat bezdětnými nebo se nikdy nerozhodnou pro to se rodiči stát.²⁷

V odborné české literatuře i ve veřejném prostoru se tedy běžně hovoří pouze v kontrastních termínech “dobrovolnost” versus “nedobrovolnost”, které jsou následované slovem “bezdětnost” implikujícím neúplnost (“bez”).²⁸ V anglické terminologii se již objevuje snaha o určité odstupňování. Přestože termíny *voluntarily childless*, *childfree* a *intentionally childless* se dají přeložit stejně (dobrovolná bezdětnost), je mezi nimi cítit určitý rozdíl. *Childless* naznačuje jakousi ztrátu (*less* = méně), *childfree* naopak svobodu (*free* = svobodný), *voluntarily* (dobrovolně) má jiný odstín než *intentionally* (záměrně). Dále se objevuje termín *childless by circumstances*, kterému je někdy referováno jako “sociální neplodnosti”. Označují se jím zejména jedinci, kteří v průběhu svého reprodukčního období neshledali své podmínky dostatečně vhodné k tomu, rodiči se stát.²⁹

Zkrátka, člověk rodičem buď je, nebo není. Nicméně cesty, které k bezdětnosti vedou, nejsou černobílé, jasně ohraničené a čitelné. Naopak hranice mezi mírou dobrovolnosti a nedobrovolnosti je signifikantně neostrá. Přesto pro účely této bakalářské práce bude dobrovolná bezdětnost chápána jako jedincova vědomá, osobní volba pro absenci biologického a sociálního rodičovství, a to ať byla učiněna z

25 Tamtéž, s. 128

26 Srov. LETHERBY, G. Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in Relation to ‘Voluntary’ and ‘Involuntary’ Childlessness and Womanhood. *Sociological Inquiry* [online]. 2002, Vol. 72, No.1, [cit. 2022-03-25]. s. 1. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1475-682X.00003>

27 Tamtéž, s. 11-12

28 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

29 Srov. PELTON, L., HERTLEIN, K. A Proposed Life Cycle for Voluntary Childfree Couples. *Journal of Feminist Family Therapy* [online]. 2011, Vol. 23, No. 1, s. 40 [cit. 2022-05-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/08952833.2011.548703>

jakýchkoliv důvodů. Tato práce současně pracuje s termínem dobrovolné bezdětnosti, která je zamýšlená být volbou konečnou.

3. 3. Genderová otázka rodičovství a dobrovolné bezdětnosti

Rodičovství v sobě nese dichotomii mateřství a otcovství. Žena matka s rodičovstvím prožívá zkušenost mateřství, která není muži otci dostupná. Stejně tak jeho rodičovství prožívané skrze otcovství je vlastní jen mužům. Za příčinou odlišných zkušeností nejsou zodpovědné jen zřejmé biologické determinanty, ale také sociální, strukturální a kulturní vlivy.³⁰ Zatímco v mnoha společnostech je mateřství chápáno jako integrální součást ženství, otcovství už tak nedílnou součástí mužství vnímáno není.³¹ Je mu věnována menší pozornost než mateřství. Ať už se jedná o výzkumy sociálních vědců a jejich odborné publikace, mediální prostor či internetové diskuse, tak většina z nich směřuje k mateřství. Spojení matka-žena je prezentováno jako přirozenější, užší a niternější než otec-muž a podporované argumenty o mateřském instinktu, mateřské lásce a tzv. biologických hodinách. Jejich tikot signalizující “ten správný čas” je připisován zpravidla jen ženám. Ty jsou pak svými lékaři, médii a okolím poučovány, aby se chovaly “předtěhotně”, pokud se chystají uskutečnit reprodukční plány. Zaručených návodů, jak se žena má připravit na roli matky, je nespočet. Muži, budoucí otcové, jich najdou pomálu.³²

Ženy jsou tedy v otázce reprodukce a rodičovství daleko více sledované než muži. To platí i v případě volby nulových prokreačních strategií, protože otázka ženské bezdětnosti je na rozdíl od té mužské nepřehlédnutelná a její viditelnost je zaznamenaná ve statistikách. Navíc ženské reprodukční období je kratší a s jasně definovaným koncem. Muž může svou bezdětnost považovat za neuzavřenou i po padesátém roce života, a obecně svému věku v otázce reprodukce nevěnuje tolik pozornosti jako žena.³³ Právě tyto faktory přispívají k menší problematizaci mužské bezdětnosti. V případě, že je bezdětnost dobrovolná, pak muž cítí kolem své volby menší nátlak společnosti, než

30 Srov. MEAD, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 317

31 Srov. AGRILLO, CH., NELINI, C. Childfree by choice: a review. *Journal of Cultural Geography* [online]. 2008, Vol. 25, No. 3, s. 357 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873630802476292>.

32 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

33 Tamtéž

žena.³⁴ Rozhodnutí pro život bez dětí tedy neznamená to stejné pro muže i pro ženu, mezi ne-otcovstvím a ne-mateřstvím není rovnítko. Z toho důvodu bude tato bakalářská práce cílit na fenomén ženské dobrovolné bezdětnosti, jakožto viditelné volby, která se vymyká očekávání společnosti. Teoretické ukotvení této problematiky bude dále více popsáno v páté kapitole tohoto textu.

³⁴ Srov. AGRILLO, CH., NELINI, C. Childfree by choice: a review. *Journal of Cultural Geography* [online]. 2008, Vol. 25, No. 3, s. 358 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873630802476292>.

4. Sociodemografické fenomény v současné české společnosti

Česká společnost, podobně jako mnoho dalších regionů světa, v posledních dekádách zaznamenává zásadní sociální proměny. Jevy, které se začaly objevovat již v druhé polovině minulého století, pevně zakořenily a současně posilují nově nastupující sociokulturní tendence. Z velké části se transformovalo klasické rozdělení genderových rolí. Péče o domácnost či rodičovská dovolená již nejsou doménou pouze žen, stejně tak jako materiální zajištění rodiny často nezůstává pouze na mužích. Normalizoval se rozvod i společné soužití nestvrzené manželstvím. Rozšířily se možnosti regulace počtu potomků díky dostupnosti spolehlivých antikoncepčních metod a bezpečného umělého přerušení těhotenství. Zároveň se rozrostl dosah způsobů asistované reprodukce a odkládání mateřství do pozdějšího věku. Spolu s tím došlo k určité detabuizaci sexuality, emočního prožívání a otevřel se prostor i jedincům, kteří volí nejen život bez dětí, ale i bez partnera.

Fenomén singles se tak stává dalším jevem v řadě, který tvoří střípek obrazu postmoderního života. Ten je komplikovaný, nekonzistentní, s chybějícím dominantním vzorcem a přináší s sebou krizi sociálních vazeb i individualizaci životních drah jedinců.³⁵ Přesto, nebo právě proto, i specifickou svobodu, která poskytuje možnost vybočit z průměru, ať už se jedná například o sexuální orientaci, genderovou identitu či alternativní rodinné uspořádání. Tím by mohla být i volba života bez dětí. Nicméně je otázkou, zda a nakolik se dobrovolná bezdětnost odehrává v kontextu těchto změn. Navíc není jevem, který by pouze demonstroval současnou pluralitu, ale nese v sobě potenci vlivu na demografický vývoj.

4.1. Demografické proměny české populace

Jedním ze zásadních determinantů rozvoje společnosti je její věkové složení. Česká společnost nekompromisně stárne a je jen otázkou několika málo generací, kdy se bude potýkat se závažnými důsledky současných proměn. Poslední čtyři dekády konstantně dochází k navyšování seniorské populace, která již tvoří 20% veškerého

³⁵ Srov. BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 40

obyvatelstva.³⁶ Téměř s jistotou lze říci, že tento trend bude v budoucnu ještě více posilovat, a to nejen z důvodu rostoucí průměrné délky života. Nejpočetnější generací ve společnosti je totiž skupina, které je dnes mezi 43-49 roky.³⁷ Tedy skupina, která již nebude nijak výrazně schopná zvrátit nízkou porodnost, se kterou se Česká republika potýká. Nárůst bezdětnosti, odkládání rodičovství do pozdějšího věku i zvyšující se počty rodin s jediným dítětem stojí za tím, že v současné době počty narozených dětí nedosahují ani hodnoty prosté reprodukce, tj. 2,1 dítěte na ženu.³⁸ Ačkoliv dětská populace od roku 2008 roste, tak v průběhu posledních patnácti let se hodnoty počtů dětí na ženu pohybují mezi 1,43 - 1,71, přičemž průměrné prvorodičce je takřka 29 let.³⁹

Český sociální makroprostor tedy prochází zásadním vývojem, který byl započat v 90. letech. S pádem komunistického režimu spadly i demografické hodnoty. Mechanismy socialismu založené na sociálním kapitálu rodiny přestaly fungovat, což vedlo mimo jiné právě ke snížení porodnosti.⁴⁰ Během první porevoluční dekády se tak z naší společnosti, která měla jednu z nejvyšších hodnot počtu dětí na matku napříč Evropou, stala jedna z těch reprodukčně nejslabších. Tuto pozici si na kontinentu držíme dodnes.⁴¹ Závažnost představené problematiky přitáhla v posledních třech dekáдах pozornost mnoha vědců a odborníků, kteří se snaží nejen o ukotvení tohoto fenoménu pomocí teorií, ale predikují i budoucí vývoj. Nízká porodnost a stárnutí české populace neuniká ani médiím, tudíž i ve veřejném prostoru si problematika nachází své místo.

4. 2. Teoretická východiska vysvětlující demografické proměny

Jaké příčiny stojí za takto zásadními tranzicemi, které se na našem území po roce 1989 začaly odehrávat, se pokouší vysvětlit několik teorií postavených na dvou

36 Srov. Český statistický úřad. *Senioři v ČR v letech 2021* [online]. 2022. [cit. 2022-03-19]
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-v-datech-2021>

37 Srov. KUCHAROVÁ, V., BARVÍKOVÁ, J., HÖHNE, S., NEŠPOROVÁ, O., PALONCYOVÁ, J., VIDOVIČOVÁ, L. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, 2020, s. 49

38 Srov. Český statistický úřad., *Aktuální populační vývoj v kostce* [online]. 2021. [cit. 2022-03-19]
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>

39 Srov. FRELICH, J. Průměrný věk matek se zvyšuje ve všech krajích [online]. 2018 [cit. 2022-03-19].
Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/2018/09/18/prumerny-vek-matek-se-zvysuje-ve-vsech-krajich/>

40 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 214 - 215

41 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Zkoumání bezdětnosti, jejího růstu a s ním souvisejících sociodemografických jevů v české společnosti v kontextu zemí střední a východní Evropy*. In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 22

dominujících koncepcích. Jedna vysvětluje změny na základě kulturních faktorů, které přinesly proměnu hodnot jakožto základ pro demografický přechod. Jedná se především o normativní teorii druhého demografického přechodu, který následně ústí v teorii individualizace v postmoderní době. Druhá koncepce zdůrazňuje vliv strukturálních faktorů jako určitých překážek zodpovědných za demografický šok.⁴² Zde je kladen důraz obzvláště na teorii racionální volby.

Za strukturální činitele zodpovědné za významné přeměny reprodukčního chování v regionu východní Evropy jsou v teorii racionální volby označovány socioekonomické problémy. Teorie vysvětluje snižující se porodnost demografickým šokem, který pramení z vnějších socioekonomických podmínek. Ty jsou charakterizovány jako společenská krize vycházející z politické, ekonomické a sociální proměny po pádu komunistického režimu. Hlavní příčinou změn jsou převážně socioekonomické nejistoty tržního hospodářství. Zde se předpokládá, že byt' jedinec děti chce, tak naráží na externí překážky v podobě vysokých nákladů na rodičovství, a proto má dětí méně, či rodičovství odkládá, anebo ho nezrealizuje vůbec.⁴³

Normativní teorie jsou protipólem racionální volby a transformace přičítají hodnotovým obměnám, sekularizaci, modernizaci a rozvoji sociálního státu. Klíčovou roli ekonomických faktorů vidí v období rané industrializace, kdežto v postmoderní době jsou hybnou silou společenských procesů hodnoty, protože pouze skrze ně se mohou strukturální změny projevit.⁴⁴ Nejvlivnější z normativních teorií, druhá demografická tranzice, vznikla jako reakce na populační proměny v západních společnostech v průběhu druhé poloviny minulého století. Podobně se tímto konceptem vysvětlují i reprodukční změny v oblastech východní Evropy, které se ale odehrály na pozadí pádu komunistických režimů napříč regionem později a o to rychleji. Dick van de Kaa, nizozemský demograf, který popsal jednotlivé transformace v populačním vývoji, je spojuje s hlubším kulturním vývojem týkající se individualizace hodnot a pluralizace životních stylů i identit.⁴⁵ Za nositele těchto nových vzorců chování, které vedou společnost ke změně, označuje mentální kohorty.⁴⁶ Nemálo českých sociologů na

42 Tamtéž, s. 28-29

43 Tamtéž, s. 33-40

44 Srov. HAMPLOVÁ, D. *Vstup do manželství a vzdělání českých žen: generace 1952-1982*. In: PIKÁLKOVÁ, S., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 16-17

45 Srov. MAREŠ, P., POTOČNÝ T., ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. s. 38

46 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 207

van de Kaa navazuje a vnímá současnou českou populaci jako součást těchto evropských mentálních kohort, které přinesly klíčové posuny v oblasti reprodukčního chování a preferencí. Jedná se zvláště o emancipaci a zrovnoprávnění žen jakožto důležitého faktoru, který má vliv právě na uspořádání reprodukčních preferencí. Zároveň je kladen důraz na vzrůstající emocionální funkci rodičovství, která může být naplněna menším počtem potomků, anebo může být vytlačena odlišnou životní volbou.⁴⁷

Na základě konceptu druhé demografické tranzice byla definována postmoderní rodina. Ta je charakteristická pro hodnotovou mezigenerační diskontinuitu i nestabilní partnerské vztahy a je pevně spjata s teorií individualizace. Přestože krize pocitu sounáležitosti, odklonu od společenství i problematika přílišné individualizace byly popisovány již v renesanci, středověku, ale i antickém Řecku, nikdy nebyly celospolečenským fenoménem, tak jak je tomu nyní.⁴⁸ Životní dráha jedince dříve byla determinována očekáváním společnosti i předepsanými normami a odehrávala se jen v rámci možností askriptivního statusu. Až s počátkem technologické a industriální revoluce se započala i revoluce sociální, na jejímž pozadí dochází k modifikaci sociálních vazeb a typů společenské solidarity. Nastává přechod od mechanické solidarity, která stojí na pocitu jistoty a sounáležitosti, k solidaritě organické, která nabízí svobodu a volbu. Solidarita tradiční společnosti je tedy vystřídána solidaritou, která je spjata s moderní společností.⁴⁹ Zároveň výchozí pozice jedince již přestává být určena pozicí jeho rodiny a stává se jeho vlastní zodpovědností a výsledkem individuálních voleb. Tím pádem je třeba, aby jedinec sám sebe chápal jako střed svého světa, který se opírá o přítomnost. Bude to právě a pouze on, kdo bude rozhodovat o směru své životní dráhy se všemi následky vlastních voleb a jednání.⁵⁰ S velkou pravděpodobností se přitom bude snažit o dosažení určitého společenského statusu či úspěchu. Ač různí lidé mají různé definice úspěchu, tak jeho naplnění je jedním z nejsilnějších motivů lidského jednání.⁵¹ Vzhledem k tomu, že postmoderní doba, na

47 Srov. MAREŠ, P., POTOČNÝ T., ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. s. 38

48 Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 236

49 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 179

50 Srov. BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2018, s. 217-218

51 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 223

rozdíl od éry socialismu, nabízí značné množství cest k onomu úspěchu, tak rodičovství se stává hodnotou, která je s touto pluralitou konfrontována. Přestává být tedy imperativem, ale pouze jednou z možností a otázka, kolik dětí mít a zda vůbec nějaké, je více než kdy dřív otázkou individuální.⁵²

Obě koncepce vysvětlující reprodukci v současné české společnosti nacházejí ve vědecké obci své zastánce. Stejně tak jsou využívány i teorie kombinující strukturální překážky s kulturními faktory, které jsou dále doplňovány novějšími poznatky, například z oblasti teorií sociálních sítí nebo genderové rovnosti.⁵³ Zásadní je zde fakt, že uplatněná východiska posléze mohou pomoci v predikaci budoucího vývoje a případně i k tvorbě nástrojů, které budou cílit na transformaci v oblasti reprodukce.

4. 3. Bezdětnost v kontextu demografických proměn

Bezdětnost není ahistorická. I v tradičních společnostech se ne všichni jedinci stali rodiči. Jednalo se o zhruba dvanáct procent populace, které se realizovalo jinak než ve vlastním rodičovství. Typické, pro ženy i muže, byly odchody do kláštera a naplnění životů řádem. Podobně nebylo neobvyklé pro služebnictvo či příslušníky armády, že zůstávali neprovdaní a bezdětní.⁵⁴ Nicméně bezdětnost nepřitahovala žádnou výraznou pozornost. Odehrávala se na pozadí velkých rodinných systémů a institucionálního zařazení.⁵⁵ Například některé profese z ženské bezdětnosti vytvářeli přímo nutnost. Šlo především o učitelky, které se od roku 1875 nemohly provdat a mít děti. Jejich role matek i manželek jim byla zapovězená s plným společenským pochopením až do roku 1928, kdy byl zákon o celibátu zrušen.⁵⁶ Na druhou stranu bezdětnost, která nebyla legitimizovaná a byla spíše výsledkem neplodnosti, byla nepřipustná. Neschopnost počít dítě byla zpravidla hledaná v ženě či v kletbě namířené proti ní. To neslo pro ženu

52 rov. MAREŠ, P., POTOČNÝ T., ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. s. 199-200

53 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Zkoumání bezdětnosti, jejího růstu a s ním souvisejících sociodemografických jevů v české společnosti v kontextu zemí střední a východní Evropy*. In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 50

54 Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 200

55 Srov. ROWLAND, D. T. Historical trends in childlessness. *Journal of Family Issues* [online]. 2007, Vol. 28, No. 10 [cit. 2022-05-27] s. 1333. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0192513X07303823>

56 Srov. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. *Nejčastější dotazy z dějin školství* [online]. [cit. 2022-04-10] Dostupné z: <https://www.npmk.cz/muzeum/pro-badatele/nejcastejsi-dotazy-z-dejin-skolstvi>

důsledky, které zejména ve středověku znamenali zavržení nejen manželem, ale i celou společností.⁵⁷ Bezdětnost tedy byla jednak vnímána velmi negativně jako ohrožení existence rodu, potažmo i celé skupiny, ale zároveň byla akceptovaná, očekávaná nebo přímo vyžadovaná.

Dostupné zdroje tedy demonstrují přítomnost fenoménu bezdětnosti ještě před postmodernitou. V některých obdobích navíc dosahovala hodnot, kterým se ty současné ani nepřibližují. Kupříkladu z generací žen narozených na našem území s koncem 19. a začátkem 20. století zůstala bezdětných zhruba jedna pětina.⁵⁸ Stejně jako tehdy, tak i dnes, přinášejí demografické ukazatele nulovou výpověď o příčině bezdětnosti. V rámci statistických údajů není možné bezdětné ženy dále rozlišit dle příčin bezdětnosti, a do jisté míry ani určit konečnost tohoto stavu.⁵⁹ Například poslední sčítání lidí, domů a bytů hovoří o plodnosti žen od 15. roku věku, což je údaj pro zkoumání konečné bezdětnosti bezpředmětný.⁶⁰

Odborná obec predikuje, že se české hodnoty ustálí na evropském průměru, ve kterém bezdětných zůstává 10 - 20% žen z jedné generace. Jestli se ale křivka usadí u hodnoty 10 % či se přiblíží k vysoké hodnotě 20%, už shoda nepanuje.⁶¹ Stejně tak, jako ohledně důvodů, které za nulovou reprodukci určitého počtu žen budou stát. Někteří odborníci varují před vzrůstající neplodností, jiní poukazují na riziko nárůstu zvolené bezdětnosti. Zda tomu tak je, a dnešní generace žen v plodných obdobích skutečně častěji zvolí život bez dětí než jejich předchůdkyně, se teprve ukáže.

Postmodernita s sebou přináší revoluční fenomény a trendy, s některými z nich se společnost vypořádává poprvé. S rostoucí individualizací se bezesporu vyskytuje větší prostor pro nulové reprodukční strategie, avšak nelze tvrdit, že dobrovolná bezdětnost je jev, který by měl být spojován výlučně se současností. Ženy, které se rozhodly zůstat bezdětné, tu pravděpodobně byly vždy. Přestože není možné určit kolik,

57 Srov. KONEČNÁ, H. *Na cestě za dítětem: dvě malá křídla*. Praha: Academia, 2003, s. 190

58 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009, s. 14

59 Srov. AGRILLO, CH., NELINI, C. Childfree by choice: a review. *Journal of Cultural Geography* [online]. 2008, Vol. 25, No. 3, s. 359 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873630802476292>.

60 Srov. Veřejná databáze. *Plodnost žen* [online]. 2021. [cit.2022-04-06] Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=33527>

61 Srov. HAŠKOVÁ, H. *Zkoumání bezdětnosti, jejího růstu a s ním souvisejících sociodemografických jevů v české společnosti v kontextu zemí střední a východní Evropy*. In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 24

například, učitelek nebo vychovatelek se rozhodlo převzít tuto sociální roli právě kvůli možnosti zůstat bezdětnými, tak to nelze vyloučit.⁶²

62 Srov. GILLESPIE, R. Childfree And Feminine: Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women, *Gender & Society*, 2003, Vol. 17, No. 122. [cit. 2022-05-20]. s. 133, Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3081818>

5. Společnost a dobrovolně bezdětné ženy

5. 1. Diskuze nad důvody odmítání dobrovolně bezdětných žen

Rodičovství, respektive mateřství je povšechně předpokládaným elementem životních drah žen.⁶³ V případě, že se žena matkou nestane, budí její ne-mateřství o to větší pozornost, je-li z vlastní vůle. Naplnění či nenaplnění mateřské role v rovině rozhodnutí je věcí osobní. Protože však jde o rozhodnutí s viditelnými důsledky, podléhá tato volba společenskému hodnocení a dobrovolná bezdětnost se tak stává fenoménem vyvolávajícím nejen silné reakce, ale také narušujícím normativní řád společnosti.⁶⁴ Ta považuje prokreaci za morální povinnost, která v sobě skrývá příležitost jedinečného osobnostního zrání a životní náplně.⁶⁵ Na dobrovolně bezdětné ženy je tak nahlíženo skrze optiku stereotypů a odsouzení pro neženskost, nezdravost a až určitou deviantnost.⁶⁶ Komentáře, které odrážejí toto odsouzení, se v tematických textech objevují pravidelně. Avšak reflexe teoretických zdůvodnění, proč je tato volba považována za kontroverzní, chybí.⁶⁷ Je otázkou, zda by jako vysvětlení měl postačit fakt, že se jedná o vybočení ze silné sociální normy, či se za problematikou skrývají hlubší mechanismy. Ačkoliv povaha této práce neumožňuje nabídnout hloubkovou analýzu důvodů hodnocení dobrovolné bezdětnosti jako negativního jevu, tak přesto nabízí návrhy k možným diskuzím.

5. 1. 1. Mateřství jako imperativ naplněného ženství

Ženská těla a jejich schopnost těhotenství, porodu i kojení jsou vnímána jako něco, co je nutně předurčeno k prokreaci, přičemž přípravy na mateřství začínají od

63 Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 162

64 Srov. BAYS, A. *The Justification of Prejudice Toward Childfree Women* [online]. Richmond, 2017. Dissertation. Virginia Commonwealth University, Department of Philosophy. Kathleen M. Ingram, J.D., Ph.D, [cit. 2022-06-05]. s. 55-56, Dostupné z: <https://scholarscompass.vcu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6199&context=etd>.

65 Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 164

66 Srov. GILLESPIE, R. Childfree And Feminine: Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women, *Gender & Society*, Vol. 17, No. 122, 2003, s. 124, Childfree And Feminine:

67 Srov. BAYS, A. *The Justification of Prejudice Toward Childfree Women* [online]. Richmond, 2017. Dissertation. Virginia Commonwealth University, Department of Philosophy. Kathleen M. Ingram, J.D., Ph.D, [cit. 2022-06-05]. s. 29, Dostupné z: <https://scholarscompass.vcu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6199&context=etd>.

útlého věku.⁶⁸ Jednou z prvních hraček, kterou zpravidla dívky dostávají, jsou panenky.⁶⁹ V reklamách související s péčí o rodinu a domácnost je stále ve většině případů v roli pečovatele vyobrazena žena. Přestože muž je stejně tak biologickým rodičem potomka, mezi mužstvím a otcovstvím tak důrazné pomyslné rovnítko kladeno není. Proč tomu tak je by mohlo být alespoň částečně vysvětleno sociálním postavením ženy v kontextu historického diskurzu, psychologizací mateřství a mýtem o mateřském instinktu.

Sociální status ženy byl již od období neolitické revoluce silně svázán s péčí o domácnost a rodinu, přičemž za nejdůležitější postavu v domě byl považován otec.⁷⁰ Ženy v průběhu dějin obvykle neměly možnost se realizovat ve veřejné sféře života, politicky či obchodně se angažovat nebo se plošně vzdělávat. První náznaky budoucích změn přicházely se zavedením povinné školní docházky v roce 1774. Přestože záměrem vzdělávání byl požadavek na zkvalitnění vykonávaných rolí matek a manželek a hlavní náplní výuky byly ruční práce, tak četba i psaní byly v osnovách zahrnuté také.⁷¹ Významný mezník postavení žen započal až s první vlnou feminismu, která vznikla jako reakce na naprosto odlišné životní role mezi pohlavími a touhou po zrovnoprávnění. Ačkoliv první feministická hnutí byla v Evropě formovaná již v atmosféře důsledků Velké francouzské revoluce, zásadní změny se začaly odehrávat až na přelomu 19. a 20. století.⁷² Ženám se podařilo získat základní občanská práva a alespoň částečně vyrovnat své postavení a svou sociální roli tak posunout.

V tomto období také začíná reformulace rodičovství. Celospolečenské proměny jako konsekvence moderny a posuny ve vývoji humanitních věd zasahují skrze sílící moc médií široké vrstvy společnosti.⁷³ Postupně je přenášena zodpovědnost za správnou výchovu potomků na matky, již to přestává být otec, kdo je považován za "hlavního" rodiče. Vysoké procento rozvodů s sebou přináší jejich absenci v domácnostech, protože oni jsou významně častěji těmi, kdo se od potomků stěhuje. Výjimkou není ani chybějící otec z důvodu intenzivního pracovního nasazení. Postupně se utváří tzv. kult

68 Srov. GILLESPIE, R. Voluntary childlessness in the United Kingdom, *Reproductive Health Matters*, 1999, Vol. 7, No. 13, [cit. 2022-10-12]. s. 44. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/S0968-8080%2899%2990111-8>

69 Srov. KONEČNÁ, H. *Na cestě za dítětem: dvě malá křídla*. Praha: Academia, 2003, s. 109

70 Srov. VALDROVÁ, J. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 44

71 Srov. Rovné příležitosti, z. s., *Rozvoj vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* [online]. [cit. 2023-01-02] Dostupné z: <https://www.rovne-prilezitosti.cz/clanky/clanek-3.html>

72 Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. s. 481-482

73 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

mateřství, který s sebou přináší pojmy jako “mateřský instinkt”, “mateřská láska” či “tikot biologických hodin”. Zatímco otcovská role ustupuje do pozadí, touha po naplnění té mateřské je viděna jako přirozenost.⁷⁴ Spolu s tím paralelně dochází také k psychologizaci dětství i mateřství a matka se stává nejdůležitějším článkem ke zdravému psychickému vývoji potomků.⁷⁵

5. 1. 2. Hodnoty spojované s rodičovstvím

V rámci reformulace rodičovství dochází i ke změně vztahování se k dětem. Pro rodiče již není prioritou zajistit kontinuitu rodu a s tím i dědice hmotných statků nebo tradic. Dítě přestává být vnímáno jako investice ekonomického charakteru a namísto toho se stává středobodem života rodičů.⁷⁶ Silně se začíná akcentovat emocionální i altruistický význam rodičovství, podobně jako vzájemné vztahy s potomky a hodnoty s nimi spojované, přičemž celá řada z nich je považována za vlastní pouze a právě jen zkušenosti mateřství a otcovství.⁷⁷

Za jednu z takových hodnot je pokládána dospělost.⁷⁸ Vzhledem k tomu, že v současných životech není nacházeno mnoho jasně definovaných událostí, které by z jedince činili dospělého, je to právě rodičovství, které je chápáno jako zcela základní fragment identity dospělého jedince.⁷⁹ Dospělost může být dále formována příležitostmi sociální povahy, protože rodičovství je chápáno jako zásadní determinanta při utváření a prohlubování sociálních vazeb.⁸⁰ Může být namítnuto, že tyto aspekty lze nalézt i mimo rodičovství. Avšak mezi rodičem a dítětem se utváří primární, nezaměnitelný a nevypověditelný vztah, který tak překračuje všechna ostatní spojení v průběhu života.⁸¹ Zároveň skrze rodičovství lze přesáhnout vlastní existenci.⁸²

Tyto hodnoty jsou skutečně natolik unikátní, že mnozí mohou v prokreaci spatřovat naplnění či poslání lidského života. Jiní mohou atributy spojované s

74 Srov. VALDROVÁ, J. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 44

75 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

76 Srov. VALDROVÁ, J. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 43-44

77 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

78 Srov. A2, MARTINOVÁ, M. *Dlouho je brzy, najednou je pozdě* [online]. 2017. cit. [19. 5. 2022] Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/21/dlouho-je-brzy-najednou-je-pozde>

79 Srov. HAŠKOVÁ, H. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Roč. 5, č. 2-3, 2004, s. 13

80 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 223

81 Srov. BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2018, s. 193

82 Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 163

rodičovstvím považovat za ušlechtilé, přičemž jejich důležitost roste o to více, o co méně dětí se rodí.⁸³ S nástroji plánovaného rodičovství i klesající porodností může být předpokládáno, že většina dětí je chtěných a mateřství je vědomou volbou.⁸⁴ Následně by skutečně mohlo být komplikované porozumět tomu, proč se určité procento žen dobrovolně zříká těchto ušlechtilých hodnot, sebepřesažení i jedinečného primárního vztahu.⁸⁵

5. 1. 3. Nacionální rámování dobrovolné bezdětnosti

Jiným potencionálním zdůvodněním odmítání dobrovolně bezdětných jedinců by mohla být potřeba společnosti udržet populační růst. Velikost populace po většinu historie lidstva vždy úzce souvisela s mírou naděje na přežití a v moderní historii byla spojována s vlivným a silným regionem.⁸⁶ Pokud velikost populace na státním území stagnuje či se dokonce zmenšuje, může to být vnímáno jako ohrožující faktor.

Jak již bylo popsáno ve čtvrté kapitole této práce, Česká republika se potýká s proměnou věkové struktury obyvatel. Sociodemografickým fenoménem současnosti je stárnutí populace a klesající podíl obyvatel produktivního věku.⁸⁷ Tato kvalitativní změna, která je palčivou otázkou dneška napříč Západní civilizací, má potenciál ve společnosti vzbuzovat nejistoty nejen ekonomického charakteru, ale i národnostního. Především díky výrazné medializaci nízké porodnosti se často hovoří o vymírání českého národa, přestože v globálním měřítku se zdůrazňuje naopak problém přelidnění.⁸⁸ Většinová česká společnost se obává snižování počtu obyvatel v republice a raději by naopak přivítala jeho nárůst.⁸⁹ A ačkoliv by na lidstvo mohlo být pohlíženo jako na celek, tak je udržován mýtus o potřebě neustálého růstu počtu obyvatel jako atributu silného státu.⁹⁰ Dochází tedy k nacionálnímu rámování nízké porodnosti, která s

83 Srov. BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2018, s. 193

84 Srov. VALDROVÁ, J. *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004. s. 48-49

85 Srov. HAŠKOVÁ, H. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. roč. 5, č. 2-3, 2004, s. 13

86 Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 223

87 Srov. KŘÍŽKOVÁ, A. *Práce a péče: proměny "rodičovské" v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Sociologické aktuality, str. 12

88 Srov. A2, MARTINOVÁ, M., *Dlouho je brzy, najednou je pozdě* [online]. 2017. cit. [19. 5. 2022] Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/21/dlouho-je-brzy-najednou-je-pozde>

89 Srov. VIDOVIČOVÁ, L., *Podmínky reprodukce, očekávání české veřejnosti a politika státu vůči rodinám* In KOCOURKOVÁ, J., RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: PŘF UK, 2006, s. 90

90 Tamtéž, s. 103

sebou nese potenci ztráty národní identity. Tato rétorika tak využívá diskurz strachu, který nízkou porodnost spojuje s migračními tématy, otázkami přistěhovalectví a etnicitou. Na dobrovolně bezdětné Češky, může tedy být nahlíženo jako na ty, které na demografickém ohrožení národa domněle participují.⁹¹

5. 2. Mediální obraz bezdětnosti

Média jsou nejen zdrojem informací, ale především nástrojem zásadního vlivu na tvorbu veřejného mínění a současných diskurzů ve společnosti. Klesající porodnost, (dobrovolná) bezdětnost a demografické proměny mediální pozornosti nejen neunikají, ale jak již bylo zmíněno, atmosféru diskuze spoluutvářejí. Osobní rozhodnutí jedinců či limity jejich reprodukčních možností se tak v tomto kontextu stávají veřejnou záležitostí. Zároveň způsoby zobrazování genderových rolí, rodičovství a i nerodičovství jsou jedny z klíčových faktorů formování identity jedinců i následných stereotypů.⁹²

Mediální obsahy nejen udržují, ale i podporují tradiční genderové vymezení rolí a vnímání příslušné úlohy rodičů.⁹³ Reklamy obvykle zobrazují ženu v roli pečovatelky rodiny, jako ideální hospodyňku a matku, jejíž mateřství je nezaměnitelnou součástí její identity.⁹⁴ Muži jsou kontrastně zobrazováni jako nezávislí jedinci řídící silná auta i velké firmy, ale bez schopnosti se postarat o domácnost či potomky.⁹⁵ Přestože tyto tendence jsou způsobeny potřebami marketingu a médií, tak ale také reflektují ideologii současné společnosti.⁹⁶ Bezdětnost je tedy protipólem, který se sice explicitně sám o sobě v marketingu nevyskytuje, ale v mediálním obsahu je poměrně oblíbeným

91 Srov. A2, MARTINOVÁ, M., *Dlouho je brzy, najednou je pozdě* [online]. 2017. cit. [19. 5. 2022] Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/21/dlouho-je-brzy-najednou-je-pozde>

92 KANG, M., LESSARD, D., HESTON, L., NORDMARKEN. S. *Introduction to Women, Gender, Sexuality Studies* [online]. Massachusetts: University of Massachusetts Amherst Libraries, 2017 [cit. 2023-04-10]. s. 68-69. Dostupné z: <file:///C:/Users/Emmi%C4%8Dka/Downloads/Introduction-to-Women-Gender-Sexuality-Studies-1667837101.pdf>

93 Srov. VALDROVÁ, J. *Abc feminizmu*. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 1

94 Srov. VYSEKALOVÁ, J. *Psychologie reklamy*. 4. vyd. Praha: Grada, 2012, s. 134

95 Srov. ZEMEN, B. 2019, *Marketing & Media* [online] *Sexistické reklamy nebylo, jen už není tak pitomá* [cit. 2020-07-19] Přístup z: <https://mam.cz/nazory/2019-08/brigita-zemen-sexisticke-reklamy-nebylo-jen-uz-neni-tak-pitoma/>

fbclid=IwAR1x7oQ5IBszQVmJWmx8H2m0plUtsW7ugJYAI5aO0Y7QkdQY6Y7iL5-_M74

96 Srov. KUBALKOVÁ, P. 2009, *Otevřená společnost* [online] *Gender a média* [cit. 2020-07-19] Přístup z: <https://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/pp-gender-a-mdia.pdf>

námětem. Ne-rodčovství, ať už zobrazené v rámci individuálního příběhu, v rozhovoru s odborníkem či ve statistikách, je silné téma, které často ústí v intenzivní diskuzi.⁹⁷

Avšak tato mediální debata ohledně bezdětnosti a snižující se porodnosti je v některých aspektech problematická.⁹⁸ Za použití vyselektovaných ukazatelů reprodukuje demografickou paniku, obavy z udržitelnosti socioekonomického systému a ztráty české kultury.⁹⁹ V naléhavém tónu a za pomoci citově zabarvených výrazů se příjemci obsahů dozívají nepříjemné prognózy reflektující narůstající problémy s početím, ale také i o přílišném individualismu jedinců v reprodukčním věku.¹⁰⁰ Zároveň se téma bezdětnosti značně feminizuje.¹⁰¹ Jsou to často pouze ženy, o kterých se píše v titulcích i v samotných člancích, jenž nesou za klesající porodnost zodpovědnost. Příběhy bezdětných žen tak výrazně převažují nad příběhy bezdětných mužů. Vedle toho se zřetelně odděluje nedobrovolná bezdětnost od té zvolené, a to i přestože, jak již bylo řečeno ve třetí kapitole této práce, skutečná hranice mezi těmito kategoriemi je jen velmi nejistá. Dochází tedy k podněcování klasifikace, která pak zpětně reprodukuje stereotypizaci bezdětných žen. Přestože takovéto generalizace usnadňují orientaci pomocí hotových kulturních a masmediálně šířených šablon, tak se díky své plošnosti těší velkému vlivu a mohou být zraňující pro ty, kterých se týkají.¹⁰²

5. 2. 1. Stereotypizace bezdětných žen

To, proč žena svou sociální roli, která je konstruována okolo mateřství, nenaplnila, pak zásadně formuje přístup, kterého se jí ohledně jejího stavu dostává.¹⁰³ Bezdětnost je v zásadě stereotypizována a ženy bez dětí jsou kategorizovány na základě příčin, které za bezdětností stojí.

97 V mainstreamových médiích, pokud to jejich formát umožňuje, se pod tematickými články objevují často intenzivní diskuzi. Například zde: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/dobrovolna-bezdetnost-pribehy.A211221_153124_domaci_vlc/diskuse

98 Srov. ZAMYKALOVÁ, L. *Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994-2004* In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 138

99 Srov. VIDOVIČOVÁ, L., *Podmínky reprodukce, očekávání české veřejnosti a politika státu vůči rodinám* In KOCOURKOVÁ, J., RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: PŘF UK, 2006, s. 86-87

100 Srov. HAŠKOVÁ, H., POMAHAČOVÁ, J. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 37

101 Srov. ZAMYKALOVÁ, L. *Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994-2004* In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 131-132

102 Srov. VYBÍRAL, Z. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Praha: Portál, 2003, s. 113-117

103 Srov. GILLESPIE, R. *Voluntary childlessness in the United Kingdom*, *Reproductive Health Matters*, 1999, Vol. 7, No. 13, [cit. 2022-12-07]. s. 43. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/S0968-8080%2899%2990111-8>

Žena, která o mateřství usiluje, ale jeho naplnění nepřichází, je stereotypně chápána jako zoufalá a smutná. Má nárok na pomoc a politování, protože se stala nevinnou obětí fyziologie svého, případně partnerova těla či těžkého osudu, který jí mateřství znemožnil. V přístupu k její nenaplněné touze je žádoucí empatie i pochopení, což často doprovází útěcha v podobě příběhů o zázračných těhotenstvích a ujišťování, že i život bez dětí je stejně kvalitní a plnohodnotný jako ten s dětmi.¹⁰⁴ Ženy, které si ale život bez dětí zvolily, se dozvídají o jeho prázdnotě a marnosti. Stereotypy o zoufalých a nešťastných ženách jsou tak vystřídány odkazy ke kariéře, nevyzrálosti, necitelnosti a sobeckosti.¹⁰⁵ Příběhy o naději pak výstražnými varováními o osamělém a nespokojeném stárnutí, které bude plné pocitů lítosti nad touto volbou.^{106, 107}

Přestože bezdětnost, ať už cílená či nechtěná, je stále vykreslována problematičtě, tak je možno vnímat pokusy o nabídnutí i jiných úhlů pohledu.¹⁰⁸ Někteří odborní autoři tyto postupné diskurzivní změny vnímají, stejně jako ti, kdo tvoří mediální obsahy. V nich se příležitostně objevují tendence problematiku prokreace zasadit do širšího kontextu či mimo genderové stereotypy.¹⁰⁹ Kontext diskuze také postupně mění vliv sociálních sítí, kde bezdětní jedinci mohou využít potenciálu se vypořádat se stereotypy či do diskuze snáze vnést vlastní úhel pohledu.¹¹⁰ Je otázkou zda tyto tendence mají potenciál změnit mediální předobraz a veřejnou diskuzi kolem bezdětnosti, a zda by tím zpětně mohly být ovlivněné předsudečné postoje.

104 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

105 Srov. VÍZNEROVÁ, H. "Childfree zone" - celosvětová internetová diskuse bezdětných In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 80

106 Srov. AGRILLO, CH., NELINI, C. Childfree by choice: a review. *Journal of Cultural Geography* [online]. 2008, Vol. 25, No. 3, s. 357 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873630802476292>.

107 Na této stereotypizaci může participovat i odborná literatura. Například reprodukce úsudku, že pro dobrovolně bezdětné je kariérmí orientace hlavní linií životních drah, se v textech objevuje pravidelně. V publikaci *Zpráva o rodině je možné se dočíst, že: "Bezdětnost jako volbu nacházíme spíše u lidí orientovaných na práci a profesi, pro které hodnota rodiny nemá tak velký význam jako pro jiné, nebo se obávají, že nelze nebo oni by to nedokázali skloubit s rodinou."* (Zpráva o rodině 2020, Praha: VÚPSV, 2020, s. 17) Podobně jako v titulu ABC feminismu: "Z větší části se bude jednat o ženy, které budou bezdětné dobrovolně, vzhledem k dostupnosti antikoncepce a stále se zvyšující úspěšnosti metod asistované reprodukce. Tyto ženy dávají přednost svému pracovnímu uplatnění a pracovní kariéře před mateřstvím." (ABC feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004, s. 47)

108 Srov. ZAMYKALOVÁ, L. Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994-2004 In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 131-132

109 Tamtéž, s. 136

110 Srov. SAVAGE, M. The adults celebrating child-free lives. In: *Bbc.com* [online]. 2023 [cit. 2023-02-18]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/worklife/article/20230208-the-adults-celebrating-child-free-lives>

5. 3. Z pohledu dobrovolně bezdětných žen

Odborná literatura, především zahraniční, předkládá široký výběr prací, které se zabývají at' už důvody vedoucí k dobrovolné bezdětnosti žen či společenským hodnocením této volby. Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, jen málo z nich diskutují na základě jakých mechanismů je tato volba považována za negativní. Podobně uniká dostatečný zájem i o to, jak se dobrovolně bezdětné ženy v tomto klimatu cítí, respektive jakým způsobem je stereotypy ovlivňují, jak se s nimi vypořádávají a co by od společnosti potřebovaly.

Otázky okolo rodičovských plánů jsou v našem kulturním okruhu běžnou součástí konverzace a to i mezi lidmi, kteří si nutně nejsou úplně blízcí. V momentě, kdy žena odpoví, že děti nemá, neplánuje a nechce, tak ve většině případů silně upoutá pozornost. Reakce společnosti, respektive okolí dotyčných žen, jsou v souladu s příslušnými stereotypy a negativním hodnocením nenaplněné sociální role. Z dostupných studií vyplývá, že dobrovolně bezdětné čelí stigmatizaci, odstupu a v některých případech i diskriminaci.¹¹¹ Ve svém okolí se setkávají s lítostivými, kritickými i překvapenými reakcemi.¹¹² Často jsou žádány o zdůvodnění své volby, přičemž mnoho z nich reflektuje, že jejich vysvětlení či samotné rozhodnutí nejsou brány vážně.¹¹³

Zatímco společnost dobrovolně bezdětné ženy vidí jako nevyzrálé a psychicky strádající, případně sobecké a orientované na kariéru, ony sebe sami tak nutně nevnímají. Mnoho z nich svou volbu chápe jako racionální, zodpovědnou a především natolik legitimní, že by měla být akceptována stejně jako volba se rodičem stát.¹¹⁴ Přesto se napříč touto skupinou lze setkat s internalizovanými stereotypními předobrazů a

111 Srov. STAHNKE, B., BLACKSTONE, A., HOWARD, H. Lived Experiences and Life Satisfaction of Childfree Women in Late Life. *The Family Journal*. 2020. Vol. 28, N. 2, [cit. 2023-02-01] s. 159–167. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1066480720911611>

112 Srov. BAYS, A. *The Justification of Prejudice Toward Childfree Women* [online]. Richmond, 2017. Dissertation. Virginia Commonwealth University, Department of Philosophy. Kathleen M. Ingram, J.D., Ph.D., [cit. 2022-06-05]. s. 17, Dostupné z: <https://scholarscompass.vcu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6199&context=etd>.

113 Srov. GRAHAM, M., MCKENZIE, H., TURNBULL, B., TAKET, A., (2019). 'Them and Us': The Experience of Social Exclusion among Women without Children in Their Post-Reproductive Years, *Journal of Research in Gender Studies*. 2019. Vol. 9, N. 1, [cit. 2023-01-02] s. 82. Dostupné z: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA596404323&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=21640262&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E21405d70>

114 Srov. MORISON, T., MACLEOD, C., LYNCH, I., MIJAS, M., & SHIVAKUMAR, S. T. Stigma resistance in online childfree communities: The limitations of choice rhetoric. *Psychology of Women Quarterly*, 2016. Vol. 40. N. 2, [cit. 2023-01-04] s. 194, Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0361684315603657>

sociálních norem. Některé ženy tak sami sebe označují za ty, kterým chybí “mateřský pud”, nejsou “normální” či se ztotožňují s výše zmíněnými stereotypy.¹¹⁵ Část žen se také snaží nátlaku a společenskému odsouzení uniknout skrze tvrzení, že jejich bezdětnost je nedobrovolná.¹¹⁶

Mnoho autorů navrhuje, že jako jeden z možných způsobů, jakým se dobrovolně bezdětní vypořádávají se společenským stigmatem, je participace ve skupinách, které tyto jedince sdružují.¹¹⁷ V souvislosti s dostupností a popularitou sociálních sítí a díky mediální pozornosti, která je této volbě věnovaná, jsou informace o příslušných komunitách snadno přístupné, přičemž se nejedná jen o internetová fóra, ale i setkávání v reálném světě. Mezi jednotlivými komunitami jsou značné rozdíly, v některých silně antinatalistických se sdružují jedinci, pro které je rodičovství stejně tak nepochopitelným jevem, jako je pro většinu bezdětnost. Jiné nabízí bezpečné místo ke sdílení náročných reakcí okolí, vzájemnou podporu či edukaci v problematice. V souvislosti s pocitem vyčlenění a nepochopení této volby ze strany okolí, tak tyto skupiny mohou být zdrojem sounáležitosti a pochopení.¹¹⁸

115 Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

116 Srov. GRAHAM, M., MCKENZIE, H., TURNBULL, B., TAKET, A., (2019). ‘Them and Us’: The Experience of Social Exclusion among Women without Children in Their Post-Reproductive Years, *Journal of Research in Gender Studies*. 2019. Vol. 9, N. 1, [cit. 2023-01-02] s. 81 Dostupné z: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA596404323&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=21640262&p=AONE&sw=v&userGroupName=anon%7E21405d70>

117 Srov. BLACKSTONE, A., STEWART, M. D. Choosing to be Childfree: Research on the Decision Not to Parent. *Sociology Compass*, 2012. Vol. 6. N. 9. [cit. 2023-07-01] s. 722 Dostupné z: <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x>

118 Srov. VÍZNEROVÁ, H. “Childfree zone” - celosvětová internetová diskuse bezdětných In: HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 93

6. Praktická část

Výzkumy dobrovolné bezdětnosti žen v odborných českých zdrojích nejsou zcela opomenuté. V roce 2006 publikoval kolektiv autorek pod editorským vedením Hany Haškové dílo *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*, jehož součástí jsou i analýzy celosvětového internetového fóra dobrovolně bezdětných Childfree zone a mediální reflexe bezdětnosti v českém prostředí v letech 1994 - 2004. Následně Hana Hašková o tři roky později zveřejnila studii *Fenomén bezdětnosti*, která byla postavená na rozsáhlém kvalitativním šetření bezdětných mužů i žen a zabývala se mnoha aspekty reprodukčního statutu respondentů. V průběhu této dekády se téma objevilo například i v periodických *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, *Biograf* či *Sociologický časopis*. Avšak současných šetření, které by reflektovaly aktuální situaci a případné změny, není mnoho. Přestože téma přitahuje pozornost mediálního prostoru, který se mu pravidelně věnuje, tak v české odborné literatuře se mírně upozadilo. O rekapitulaci problematiky pojednává několik bakalářských a diplomových prací, přičemž většina z nich představuje problematiku obecně, či reflektuje důvody, které k volbě vedou.¹¹⁹ Ty, které obsahují i výzkumnou část, většinou analyzují internetová fóra či minulé výzkumy nebo prezentují výsledky kvalitativních šetření právě ohledně cest vedoucích k dobrovolné bezdětnosti. Některá z těchto děl se věnují reprodukčním strategiím ve vztahu s klimatickou krizí a ekologickými problémy.¹²⁰ Nekomplexnost aktuálních studií a mezery ve zkoumané problematice poskytují prostor pro další kvalitativní analýzy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla v rámci této bakalářské práce uskutečnit kvalitativní výzkum zaměřený na pozici dobrovolně bezdětných žen ve společnosti, tak jak je chápána samotnými aktérkami volby.

119 Např. VANÝSKOVÁ, Z. *Dobrovolná bezdětnost v České republice v současné době*. [online]. Hradec Králové, 2021. [4. 1. 2023] Dostupné z: <https://theses.cz/id/ec4pb6/?isslret=bezd%C4%9Btnost%3B;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Ddobrovoln%C3%A1%20bezd%C4%9Btnost%26start%3D1>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Lucie Špráchalová, Ph.D.

120 Např. DRAHOŇOVSKÁ, M. *Dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize: motivace a důsledky*. [online]. Brno, 2021. [cit 4. 1. 2023] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/pmchj/Drahonovska_Diplomova_Prace_Final_1_.pdf?zpet=https:%2F%2Ftheses.cz%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Ddobrovoln%C3%A1%20bezd%C4%9Btnost%26start%3D2;info=1. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Mgr. Vojtěch Pelikán, Ph.D.

6. 1. Výzkumné hypotézy

Hlavní výzkumná hypotéza a její doplnění o dvě podhypotézy vzešly z předchozí rešerše a analýzy odborných zdrojů. Z nich vyplývá, že pozice dobrovolně bezdětných žen ve společnosti je zpravidla komplikovaná. Mou ideou bylo za pomoci chápacího rozhovoru s dobrovolně bezdětnými ženami a následného kódování získaných dat tuto pozici prověřit skrze tyto hypotézy:

Hlavní výzkumná hypotéza: *“Dobrovolně bezdětné ženy mají pocit, že jejich prokreační volba podléhá negativnímu hodnocení společnosti.”*

Podhypotéza H1: *“Dobrovolně bezdětné ženy by od společnosti chtěly přijetí.”*

Podhypotéza H2: *“Dobrovolně bezdětné ženy nacházejí přijetí v kontaktech s dalšími dobrovolně bezdětnými jedinci či skupinami.”*

Hlavní hypotéza je soustředěna na to, zda se dobrovolně bezdětné ženy cítí být společností za reprodukční volbu kritizované, v čem ono hodnocení spočívá a jestli se jedná o komplexní zkušenost. V této spojitosti jsem se zaměřovala i na to, jakou reakci by od společnosti chtěly či potřebovaly, aby se v ní cítily komfortně. V souvislosti s předpokládanou potřebou přijetí jsem výzkum dále orientovala na angažovanost v oblasti vztahů s jedinci se stejnou strategií. Tato trojice hypotéz byla stanovena před realizací rozhovorů a konzultována s vedoucím práce, stejně jako pomocná osnova a postup pro vedení jednotlivých výzkumných setkání.¹²¹

6. 2. Vymezení zkoumané skupiny

V rámci příprav výzkumu jsem vymezila kritéria pro zkoumanou skupinu. I přes problematičnost kategorií dobrovolnost - nedobrovolnost jsem za zásadní a nutné považovala, aby vybrané respondentky samy sebe chápaly jako celoživotně dobrovolně bezdětné ženy. Nebylo pro mě důležité, z čeho jejich volba vychází, rozhodující bylo, že respondentky cítí takovou míru svobody, která jim poskytuje prostor pro jejich vlastní rozhodnutí. Práce se zabývá reflexí českého prostředí, proto jsem hledala respondentky českého původu, které zároveň současně na našem území i žijí.¹²² Dále jsem zvolila minimální věkovou hranici 30 let, která je mnoha autory považována za sociální mezník pro založení rodiny.¹²³ Tlak na reprodukci v tomto věku bývá silný,

121 Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 158

122 Dvě respondentky pochází z manželství, kde jeden z rodičů nebyl českého původu. Nicméně vyrůstaly v českém prostředí, tudíž jsem tento fakt neshledala podstatným.

123 Srov. HAŠKOVÁ, H. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. roč. 5, č. 2-3, 2004, s. 12

protože ubývá bezdětných vrstevníků a reprodukční plány jedinců nabývají konkrétnějších obrysů než před 30. rokem života.¹²⁴ Horní věková hranice stanovena nebyla, vzhledem k tématu výzkumu se nezdála relevantní. Navíc otázky ohledně prokreačních strategií jsou kladeny i ženám po konci jejich plodného období, jen budoucí čas je nahrazen minulým.¹²⁵

6. 2. 1. Výběr a kontaktování respondentek

Mým záměrem bylo uskutečnit minimálně 12 a maximálně 15 rozhovorů, nakonec jich bylo realizováno 14. První se uskutečnil v prosinci 2021 a poslední v květnu 2022. Respondentky jsem na počátku hledala přes své okolí. Bydlím v Praze a pohybuji se v několika širších sociálních skupinách, kontakty jsem tak na potencionální komunikační partnerky získala nečekaně rychle. Jako problematický jsem vnímala fakt, že všechny žijí právě v hlavním městě, protože plánem bylo zahrnout i respondentky z menších měst či obcí. Z toho důvodu jsem se rozhodla oslovit správce Facebookové skupiny, která sdružuje dobrovolně bezdětné jedince, s prosbou o zveřejnění inzerátu. Vzhledem k tomu, že mým výzkumným záměrem bylo také zkoumat, zda a jak se vzorek zajímá o problematiku dobrovolné bezdětnosti, respektive zda vyhledává další dobrovolně bezdětné jedince, obávala jsem se, že tento postup by mohl mít na výsledky znehodnocující vliv. Nicméně tento předpoklad nebyl potvrzen.¹²⁶

Se ženami, které projevíly zájem o účast, jsem se následně spojila přes sociální síť, skrze které jsem jim zanechala vzkaz. Ten obsahoval představení a stručné informace o výzkumu. Všechny oslovené ženy mě kontaktovaly nazpět a projevíly zájem o účast. V tomto prvotním písemném kontaktu jsem si ověřila, že jejich charakteristiky odpovídají nastaveným kritériím zkoumané skupiny.¹²⁷ Dále jsem je v souladu s informovaným souhlasem seznámila s vlastnostmi výzkumu, včetně toho, že z rozhovoru bude pořízen audiozáznam. Poučila jsem je o anonymitě, dobrovolnosti a možnosti kdykoliv účast odvolat. Žádná z oslovených žen neprojevila nesouhlas s podmínkami a žádná účast neodvolala. Naopak jsem měla dojem, že všechny respondentky jsou možností účasti ve výzkumu potěšené či přímo nadšené.¹²⁸ Následně

124 Srov. PALONCYOVÁ, J., HAŠKOVÁ, H., HÖHNE, S., KUCHAROVÁ, V., ŽÁČKOVÁ, L. *Bezdětní a postoje k rodičovství*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Praha, 2021, s. 143

125 Srov. LYNNE Van LUVEN, M. A. D. *Být či nebýt matkou: [o životě bez dětí]* Praha: Volvox Globator, 2010, s. 25-30

126 Více o zjištěních v podkapitole 6. 3. 3.

127 Některé zájemkyně jsem vyřadila, protože jejich charakteristiky neodpovídaly stanoveným kritériím.

128 Několik z nich v průběhu rozhovorů vyjádřily radost z toho, že se tématu někdo věnuje.

jsme domluvily termín a formu setkání, přičemž jsem se snažila, aby respondentky měly co největší možnou míru pohodlí.¹²⁹

6. 2. 2. Průběh setkání

Rozhovory s komunikačními partnerkami probíhaly buď v online prostoru či při osobním setkání. Vzhledem k tomu, že jsem výzkum začala realizovat v době pandemie COVID-19, která zásadně ovlivňovala možnosti osobního kontaktu, tak první rozhovory se nutně v online prostředí odehrát musely. Další z rozhovorů v online prostředí se uskutečnily z důvodu vzdálenosti či na přání komunikačních partnerek. Používanými nástroji byl Skype, MS Teams a Messenger. Setkání na živo se konala v pražských kavárnách, které jsme společně s komunikačními partnerkami vybraly dle jejich preferencí. Nezaznamenala jsem, že by online prostředí nějakým způsobem omezovalo navázání kontaktu, atmosféru sdílení či se jakkoliv jinak nevyrovnalo osobnímu setkání. Tyto dvě formy hodnotím jako plnohodnotné způsoby vhodné pro typ mého výzkumu.¹³⁰

S počátkem setkání jsem se své komunikační partnerce znovu představila a snažila se navázat přátelskou a neformální atmosféru. Zdálo se mi důležité, abychom se obě cítily komfortně a respondentka měla dostatek pohodlí na překonání případných rozpaků. Následně jsem ji podrobněji seznámila s oborem Transkulturní komunikace stejně jako s tématem mé práce. Pro informovaný souhlas jsem znovu připomněla, že bude rozhovor nahráván a po přepisu, který uslyším jen já, smazán. S vědomím, že komunikovaná témata mohou přinášet negativní emoce, jsem dbala na pocit emocionálního bezpečí respondentky. Zdůraznila jsem, že pokud by na něco odpovídat nechtěla, tak rozhovor může být přerušen či zcela ukončen.¹³¹ Nicméně ani jedna z respondentek v průběhu rozhovorů neodmítla otázku nebo neprojevila náročné emoce, a to i přesto, že některá témata skutečně nebyla jednoduchá.¹³²

Po úvodním seznámení, navázání kontaktu a komunikace jsem se zeptala na kontextové a demografické údaje respondentky. Po zapnutí nahrávání audiozáznamu

¹²⁹ Například jsem vždy nabízela několik časových možností schůzky, a to jak v dopoledních, tak i odpoledních hodinách či možnost sejít se o víkend. V případě online schůzek jsem nechávala výběr nástroje na respondentkách.

¹³⁰ V době realizace výzkumu měla společnost za sebou již takřka dvouletou zkušenost s online prostředím. Před pandemií by možná tato forma mohla být neobvyklá či problematická.

¹³¹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 155

¹³² Participantky jsem informovala, že pokud by se během či při rozhovoru necítily dobře, tak je ráda zkontaktuji s někým, s kým si mohou promluvit. Měla jsem domluvenou možnost konzultace s terapeutkou se systemickým výcvikem a vlastní praxí jak v Praze tak i v online prostoru.

jsem započala samotný rozhovor, který jsem vždy začínala otázkou: “*Co pro Vás znamená dobrovolná bezdětnost?*”. Nejednalo se o osobní dotaz ale názor, který otevíral prostor pro celou tematiku a následně personalizovanější vyprávění.¹³³ Setkání jsem vedla formou chápacího rozhovoru, který se spíše podobá konverzaci a dialogu, než strukturovanému kladení otázek a vyčkávání na odpovědi.¹³⁴ Snažila jsem se tedy o plynulou a přirozenou interakci s každou z respondentek, přičemž některé byly komunikativní více než jiné. Pokud protistrana při setkání mluvila méně či odpovídala stručně, využívala jsem iniciačních otevřených otázek a otázek uprostřed rozhovoru.¹³⁵ Závěrem jsem respondentce poděkovala za její čas, volně konverzovala a setkání se snažila ukončit v příjemné atmosféře.

6. 2. 3. Charakteristika výzkumné skupiny

Přestože všech čtrnáct participantek spojovalo rozhodnutí nikdy nemít děti, dalších spojitostí mnoho nebylo. Mezi nejmladší a nejstarší ženou byl věkový rozdíl 20 let, průměrný věk respondentky byl 36,5 let. V době výzkumu osm z nich žilo v heterosexuálním partnerství či manželství a šest bylo single, přičemž dvě participantky se ztotožňovaly s označením dobrovolně single. Čtyři participantky pocházely z hlavního města, tři z krajských měst a zbytek z menších měst či obcí. Společným jmenovatelem nebylo ani nejvyšší dosažené vzdělání, mezi respondentkami byly jak ženy s ukončeným odborným středoškolským vzděláním, tak i ženy s několika vystudovanými vysokými školami. Rozhovory byly anonymizovány, jména komunikačních partnerek byla náhodně vybrána dle jmenin v kalendáři.

Tabulka 1: Základní charakteristiky výzkumné skupiny:

Jméno	věk	vzdělání	partnerský status	velikost města
Adriana	50 let	středoškolské	dobrovolně single	24 tisíc
Alena	45 let	vysokoškolské	v partnerství	6 tisíc
Barbora	32 let	vysokoškolské	single	7 tisíc

¹³³ Srov. KAUFMANN, J. C. *Chápací rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, s. 53

¹³⁴ Tamtéž, s. 52

¹³⁵ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 173

Jméno	věk	vzdělání	partnerský status	velikost města
Blanka	46 let	středoškolské	v manželství	18 tisíc
Emily	31 let	vysokoškolské	single	1,3 milionu
Ingrid	37 let	vysokoškolské	v partnerství	1,3 milionu
Julie	39 let	středoškolské	v partnerství	15 tisíc
Kamila	34 let	vysokoškolské	v manželství	2 tisíce
Marika	31 let	vysokoškolské	single	1,3 milionu
Rebeka	32 let	vysokoškolské	v partnerství	1,3 milionu
Štěpánka	37 let	vysokoškolské	v manželství	380 tisíc
Veronika	32 let	středoškolské	single	8 tisíc
Vladimíra	30 let	vysokoškolské	v manželství	94 tisíc
Zuzana	35 let	vysokoškolské	dobrovolně single	100 tisíc

6. 3. Analýza a interpretace získaných dat

Celá analýza a práce s nasbíranými daty trvala několik měsíců a jako zcela zásadní se ukázala organizovanost napříč tímto procesem.¹³⁶ Vzhledem k tomu, že kvalitativní výzkum je akt spíše cirkulární než lineární, zachování určité disciplíny, kontinuity i sebereflexe se projevily jako stěžejní aspekty práce s daty.¹³⁷ Ty jsem se rozhodla analyzovat pomocí zaměřeného kódování, které umožňuje nejen identifikovat klíčová témata a koncepty, ale především lépe porozumět subjektivním zkušenostem respondentek a vzájemně je porovnávat.¹³⁸

Nejprve jsem nahrávky z jednotlivých rozhovorů přepsala a následně vytiskla. Přestože manuální převod audiozáznamů do textové formy je značně časově náročný, tak mi umožnil se s jednotlivými výpověďmi detailněji seznámit a v nasbíraném materiálu se začít lépe orientovat.¹³⁹ I posléze jsem pracovala s vytištěnou verzí, která mi dovolila být textům blíže, než bych byla skrze monitor počítače. Po úvodním

¹³⁶ Srov. SALDAÑA, J. *The coding manual for qualitative researchers*. Los Angeles: SAGE, 2009, s. 36

¹³⁷ Srov. ŠEĐOVÁ, K., ŠVARÍČEK, R. Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Pedagogická orientace*. 2013, roč. 23, č. 4, [cit. 2023-02-01] s. 491 Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/698>

¹³⁸ Srov. CHARMAZ, K. *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles: SAGE Publications, 2006, s. 58-60

¹³⁹ Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 208

podrobném pročitání získaných textů jsem se zaměřila na identifikaci hlavních témat a podtémat, které se v datech objevovaly. Pozornost jsem věnovala opakujícím se výrazům, slovním spojením a jazyku, který participantky při vyjadřování své zkušenosti používaly.¹⁴⁰

Vytvořila jsem první verzi kódů a soustředila se na to, jak různá témata souvisí s hypotézami mé práce. V dalším procesu analýzy jsem kódy upravovala a snažila se, aby byly co nejpřesnější přesto jednoduché a krátké.¹⁴¹ Zároveň jsem je i nadále vztahovala k výzkumným hypotézám a snažila se o co největší možnou míru relevantnosti.¹⁴² V tomto procesu jsem postupně získávala hlubší vhled i porozumění celé problematice a vedle samotných kódů jsem si evidovala také poznámky a myšlenky, které mě napadaly.¹⁴³ Zaměřené kódy jsem pak dle souvislostí kategorizovala. Tyto kategorie spolu s poznámkami vedly k závěrečné analýze a následné formulaci výsledků. Ty jsou doplněny o úryvky ze získaných dat, které jsem se rozhodla z důvodu autentičnosti a vykreslení atmosféry neupravovat.¹⁴⁴

6. 3. 1. Hlavní hypotéza: Hodnocení volby bezdětnosti společností

Hlavní výzkumná hypotéza *“Dobrovolně bezdětné ženy mají pocit, že jejich prokreační volba podléhá negativnímu hodnocení společnosti,”* vychází z předpokladu, že dobrovolně bezdětné ženy se necítí být ve společnosti přijaté či okolím respektované. Dále, že se setkávají s kritickými či nepřiměřeně udivenými reakcemi, stereotypizací a zlehčováním rozhodnutí. Na základě teoretického ukotvení problematiky může být také jako negativní posouzení chápáno poukazování na nenaplnění sociální normy, nesouhlasné projevy a opakující se žádosti o zdůvodnění volby. Vzhledem k tomu, že dobrovolná bezdětnost se jeví jako téma značně feminizované, předpokladem je i kritika bezdětnosti skrze ženství.

Získaná data potvrzují, že zkušenost s negativním postojem zažila či zažívá dvanáct ze čtrnácti respondentek. Míra i způsob nepřijetí se potom různí v konkrétních případech. Participantky formulovaly momenty, ve kterých jim okolí sděluje, že se

140 Srov. SALDAÑA, J. *The coding manual for qualitative researchers*. Los Angeles: SAGE, 2009, s. 10

141 Srov. CHARMAZ, K. *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles: SAGE Publications, 2006, s. 49

142 Srov. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 228

143 Tamtéž, s. 229

144 Srov. ŠEĐOVÁ, K., ŠVARŤČEK, R. Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Pedagogická orientace*. 2013, roč. 23, č. 4, [cit. 2023-02-01] s. 501 Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/698>

jejich strategie vymyká sociálním normám. Setkávají se s údivem: *“Jsou lidi, který na mě koukaj, že jsem se totálně zbláznila,”* (Julie) či pohoršením: *“Když se mě někdo zeptá, jestli ještě nemám děti, řeknu ne, já je nechci, a někdy lidi koukaj jako bych řekla něco sprostýho,”* (Barbora). Na základě těchto zkušeností z osobních interakcí pak často refletovaly všeobecné vnímání této volby: *“jako nějakou divnověc,”* (Veronika).

Respondentky si jsou vědomé stereotypizací a k připisovaným atributům se vztahovaly: *„(..) takže je to strašně divný, když teda nejsem kariéristka, proč vlastně nemám děti,”* (Blanka). Teoretické ukotvení naznačuje, že některé dobrovolně bezdětné ženy si stereotypní rysy internalizují. Výpovědi *“Já jsem možná trochu sobec,”* (Barbora), *“Já jsem sobec,”* (Julie), *“Asi jsem sobecká,”* (Kamila) tedy poutají pozornost. Zkušenost Zuzany pak shrnuje většinu stereotypních představ: *“Říkaj mi ‘Ty jsi sobecká. Ty nevíš, co to je za krásu mít děti, a kdo se o tebe bude starat, až budeš stará a měla bys to porodit, protože to tomu státu dlužíš, a kdo ti bude dělat na důchod’. (...) Taky říkaj, že se musím rozmnožit, je to náš úděl na tomhle světě. ‘Je to to nejdůležitější, co můžeš udělat’, a že jsem krutá. (..) Říkaj, že jsem špatná, protože nechci děti. A taky říkaj ‘seš kariéristka’,”*.

Objevují se i zkušenosti, které potvrzují, že část dobrovolně bezdětných žen není ve své volbě brána vážně. Některé participantky jí zažívají vždy: *“Nesetkala jsem se s žádným člověkem, který by to vzal jako fakt,”* (Vladimíra), u jiných okolích podmiňuje reprodukční rozhodnutí partnerským statutem: *“Spousta lidí mi říká ‘Počkej až potkáš toho pravýho, to mu dáš dítě ještě ráda.’ To asi ne, ne?”* (Barbora) či argumentuje nedostatečnou vyzrálostí: *“Některý lidi mě přesvědčujou, že do toho dospěju, že se mi to všechno změní, až se mi ty bio hodiny rozjedou,”* (Rebeka). Dále také uvažovaly nad tím, proč okolích žádá vysvětlení jejich rozhodnutí: *“Když někdo dítě chce, ptaj se ho na důvody?”* (Emily). Vnímaly, že: *“Je to prostě pro ně jiný a divný, oni potřebujou vědět proč a znát důvody,”* (Veronika), přesto několikrát zmínily: *“Když se mnou někdo v té volbě nesouhlasí, tak není přijatej žádněj argument,”* (Rebeka).

Komunikační partnerky se často dotýkaly feminizace dobrovolné bezdětnosti: *“Myslím, že chlapi obecně to mají víc v pohodě, že se nikdo moc neptá, a když odpoví, že děti nechtěj, tak jsou víc v pohodě,”* (Štěpánka) a pojetí mateřství coby synonyma k ženství: *“Jsi ženská, tak by si ty děti mít měla,”* (Julie). V těchto souvislostech diskutovaly rozdílné genderové sociální normy: *“Pořád jsme jako společnost přesvědčený, že údělem ženy je bejt matkou. Ale údělem chlapa je bejt co? (...) Nikdo nikdy neřekl, že údělem chlapa je bejt otec,”* (Emily). Rebeka vnímá rozdílnou pozici

sebe a partnera: “(...) nebo dobrá je ještě ‘Co na to říká partner?’. Ta je taky oblíbená. My jsme samozřejmě ve shodě, ale to, že tahle otázka padne, je dost zajímavá věc. Pochybuju, že se mu tohle děje.”

Respondentky reflektovaly emoce, které v nich takovéto interakce vzbuzují. Nejčastěji šlo o určité rozhořčení či rozčarování nad reakcemi. Ať už to bylo spíše jen zamyšlení: “Co jim na tom vadí tolik, že jsem tuhle volbu udělala?” (Rebeka) nebo přímé vyjádření: “Hrozně mě štve, že celej život bych měla někomu vysvětlovat proč,” (Blanka), ve většině vyprávění hodnocení pocitů zaznělo. Nejintenzivněji situaci vnímala Kamila, které jsou reakce okolí vyloženě nepříjemné: “Byly časy, kdy jsem si fakt připadala jako na okraji společnosti a říkala jsem si, co je opravdu se mnou divně, že to necítím jako ostatní.” Nicméně nemůže být řečeno, že všechny participantky v této souvislosti emoce prožívají: “Na těch situacích není nic, co by mě nějak zasahovalo, ať už negativně nebo pozitivně, tak to vypouštím,” (Marika).

Ačkoliv většina participantek sdílela nepřijetí okolím, nejednalo se o komplexní zkušenost celého vzorku: “Ne každý měl reakci odsuzujícím stylem,” (Alena). Některé ženy se nesetkávají s negací vždy a v některých případech nalézají pochopení: “Jsou lidi, který to jakoby neřešej, když řeknu, že nechci děti, tak to chápou,” (Julie) či porozumění: “Nesetkala jsem se s tím, že by mě někdo považoval za nějakou divnou ženu, která nechce pečovat. Setkávám se s tím, že řeknou ‘rozumim, já to mám sice jinak, ale rozumim’,” (Marika). Objevují se i přijetí odkazující k problémům dneška: “Někdo třeba řekne, že to chápe, že třeba ten svět je hroznej,” (Štěpánka), které v současnosti mohou být pro určité jedince natolik naléhavé, že dobrovolná bezdětnost se může jevit jako vhodná volba: “Je to fenomén posledních pár let, že mi někdo řekne ano, do týhle doby není dobrý přivýst dítě,” (Ingrid).

6. 3. 2. Podhypotéza H1: Potřeba přijetí

První výzkumná podhypotéza “Dobrovolně bezdětné ženy by od společnosti chtěly přijetí.” odráží předpoklad, že dobrovolně bezdětné ženy se cítí na základě jejich reprodukčních strategií společností negativně hodnocené a na místo toho, by chtěly být přijaté. Očekávaným výstupem této části výzkumu bylo, že participantky budou hovořit o potřebě být ve své volbě respektované či dokonce pochopené. Po analýze získaných dat může být řečeno, že respondentky z větší části netouží po výslovné validaci či pochopení zvolených strategií. Přijetí spatřují zejména v toleranci rozhodnutí, které není již dále zpochybňováno či v absenci dotazů směřujících k plánování rodičovství.

Často se objevovala variace slovních spojení: *“To je tvoje volba,”* (Veronika), která reflektovala potřebu prosté akceptace. Většina participantek vyjádřila, že by nejvíce stála o to, aby okolí respektovalo jejich vlastní úsudek: *“Já mám prostě ráda, když člověk jednou někomu něco řekne, tak aby to brala druhá strana jako hotovou věc a dál už se v tom nebabrala,”* (Adriana), který by už nebyl dále zpochybňován: *“.. aby neměl ten milion doplňujících otázek či komentářů,”* (Štěpánka). Některé konkretizovaly potřebu přijetí i na celospolečenské úrovni: *“Nechci, aby nás někdo opěvoval, ale aby se taky trošičku odbourala ta stigma. Dobrovolně bezdětná žena není crazy cat lady (...) Dobrovolně bezdětný si nezbalej batůžek a jdou bydlet někam do lesa, jen prostě nemaj děti, normálně dál fungujou v tý společnosti,”* (Ingrid).

Participantky diskutovaly vhodnost samotných otázek vztahujících se k reprodukci, které podle některých přijetí předchází. Z toho důvodu část tyto otázky považuje za nemístné: *“Třeba se na to neptat,”* (Zuzana), jiným nevadí: *“Já si myslím, že je v pohodě se o tom bavit,”* (Barbora). Pro jiné se následující doplňující dotazování může stát prostorem pro přijetí: *“Mně nevadí odpovědět, když se bude doptávat, když v tom necítím ten odsudek ‘no tak to je pěkně blbej názor,’ nebo něco takovýho. Mně to nevadí, pokud je to akceptace spojená s nějakou zvědavostí,”* (Rebeka). Přesto je většině participantek nepříjemné, že: *“.. si to musím nějak ospravedlňovat,”* (Vladimíra) a raději by, aby: *“.. se na to vlastně vůbec neptali,”* (Ingrid).

6. 3. 3. Podhypotéza H2: Přijetí u dalších dobrovolně bezdětných jedinců

Podhypotéza H2: *“Dobrovolně bezdětné ženy nacházejí přijetí v kontaktech s dalšími dobrovolně bezdětnými jedinci či skupinami,”* vychází z teoretického návrhu, že dobrovolně bezdětní chybějící akceptaci a toleranci mohou hledat u jedinců se stejnou reprodukční strategií. Skupiny, ve kterých se dobrovolně bezdětní sdružují, vznikají především v online světě na sociálních platformách a mnoho z nich pořádá společné aktivity i v reálném životě. Předpokladem bylo, že participantky vyhledávají alespoň online kontakt a tyto skupiny a internetová fóra aktivně sledují.

Většina participantek existenci těchto skupin obecně oceňuje a spatřuje v nich určitou podpůrnou funkci: *“Třeba nějaká holka ví, že děti nechce, ale není s tím srovnaná, a tak si tam přečte nějaký článek, kterej jí podrží, nakopne nebo něco, tak je to takový fajn,”* (Barbora), možnost osvěty a i zdroj relevantních informací. Mohou v

nich nacházet ujištění: *“.. že nejsem divná,”* (Blanka) nebo porovnávat svou osobní zkušenost s někým jiným: *“.. tak mě zajímalo, jaký maj motivace, jak to prožívaj oni,”* (Marika). Členství ve skupině pro některé znamenalo i vyrovnání se s touto reprodukční strategií: *“Pomohlo mi to nějak pochopit, že je to asi normální a že se za to nemusím stydět,”* (Kamila). Vnímají zde sounáležitost: *“Je nás v tom reálnym světě málo, člověk se možná cítí osamocenej, tak je dobrý prostě vidět, že nejseš úplně takovej exot,”* (Zuzana) a především akceptaci: *“.. že je nikdo nesoudí, mají pochopení ze strany lidí podobně smýšlejících (...) tam se ty lidi chápou,”* (Štěpánka).

I přestože tedy skupiny mohou nabízet kontakt se stejně orientovanými jedinci, u kterých může být nalezeno přijetí: *“Chtěla bych někdy slyšet ‘Tak to je super, mám to úplně stejně’,”* (Julie) , tak motivace participovat chybí. Julie, ale i některé další respondentky kontakt nevyhledávají: *“Není to pro mě téma, který bych potřebovala s někým řešit (...) kde bych viděla něco, co je třeba probírat,”* (Vladimíra). Většinou nepovažují svou reprodukční strategii za předmět zájmu: *“Není to takový téma, nad kterým bych přemýšlela,”* (Barbora). Pro jiné je tato problematika spojená spíše s rovnoprávností více než s bezdětností: *“Když něco vidím třeba na feministickejch skupinách, tak si to třeba přečtu, ale spíš se soustředím na tu feministickou tematiku než na childfree tematiku,”* (Rebeka).

Alena, jako jediná, reflektovala i existenci silně antinatalistických skupin: *“Je tam skupina lidí, která by nejrady děti likvidovala,”* ve kterých jí nebylo příjemně: *“... ale mezi těmi bezdětnými jsem se tam úplně nenašla, úplně dobře jsem se tam necejtila.”* V hodnocení, které zaznívalo, spatřovala především riziko, že tyto skupiny mohou spoluutvářet negativní hodnocení společnosti dobrovolně bezdětných jedinců: *“... pak jsem musela dát za pravdu některým dětným, že nás bezdětné vnímají jako takové pomatence.”*

6. 4. Reflexe výzkumu

Tato kvalitativní analýza vznikla s cílem ověřit platnost teoretických poznatků, podle kterých je nulová reprodukční strategie žen společností chápána negativně. Hlavní výzkumná hypotéza *“Dobrovolně bezdětné ženy mají pocit, že jejich prokreační volba podléhá negativnímu hodnocení společnosti,”* může být označena za potvrzenou, přičemž respondentky hovořily o různé míře nepřijetí. To, zda by namísto toho byly

raději akceptované, ověřovala první podhypotéza: *“Dobrovolně bezdětné ženy by od společnosti chtěly přijetí.”* I zde může být zhodnoceno, že hypotéza je v souladu s výsledky výzkumného šetření. Přestože participantky nepotřebují výslovné pochopení bezdětnosti okolím, tak by se rády setkávaly s větší tolerancí a akceptací jejich reprodukční strategie. Možnost přijetí nalézt u jedinců se stejnou volbou ověřovala druhá podhypotéza: *“Dobrovolně bezdětné ženy nacházejí přijetí v kontaktech s dalšími dobrovolně bezdětnými jedinci či skupinami.”* Tento návrh nelze uzavřít s jednoznačným výsledkem. Většina komunikačních partnerek možnost spojení s dalšími dobrovolně bezdětnými jedinci obecně oceňuje, ale ne všechny takovýto kontakt potřebují a vyhledávají.

Problematika participace a hledání přijetí ve skupinách sdružující dobrovolně bezdětné jedince by mohla být dále blíže zkoumána. Podobně jako antinatalistická uskupení a jejich vliv na celkový obraz dobrovolně bezdětných ve většinové společnosti. Neméně zajímavé a podnětné by mohlo být výzkumné šetření týkající se internalizace stereotypů ohledně charakteristik dobrovolně bezdětných žen. Vedle těchto návrhů by také mohla být diskutována a zkoumána otázka (dobrovolné) bezdětnosti mužů. Přestože interpretace dat je soustředěna na stanované hypotézy, s respondentkami jsme hovořily i o jiných aspektech problematiky a genderové pojetí bezdětnosti bylo časté téma přinášené samotnými účastnicemi.

7. Závěr

Předmětem této bakalářské práce je problematika dobrovolné bezdětnosti žen v souvislosti s negativním hodnocením této strategie společností. První část textu věnuje pozornost teoretickým aspektům fenoménu. Nejprve jsou představena pozadí teoretických východisek, ze kterých tento text čerpá. Sociální konstruktivismus a koncepty postmoderny, individualismu a genderu se ukazují být stěžejní v diskuzi nad kategorickým odmítáním nulových reprodukčních strategií žen.

Pro lepší orientaci v problematice práce po představení východisek vymezuje základní pojmy a zasazuje (dobrovolnou) bezdětnost do kontextu sociodemografických proměn současné české společnosti. Zároveň jsou představeny relevantní demografické teorie, pomocí kterých jsou tyto změny vysvětlovány. Text se následně zabývá diskuzí nad důvody odmítání dobrovolně bezdětných žen a představuje problematiku mediálního obrazu (dobrovolné) bezdětnosti a stereotypizace ne-matek.

Na teoretické ukotvení fenoménu navazuje výzkumná část práce. Ta obsahuje interpretaci výsledků bádání, které vzešly z kvalitativního výzkumu. Bylo uskutečněno čtrnáct rozhovorů s dobrovolně bezdětnými ženami, které reflektovaly svou zkušenost s hodnocením nulových reprodukčních strategií společností. Cílem výzkumu bylo ověřit validitu hlavní hypotézy *“Dobrovolně bezdětné ženy mají pocit, že jejich prokreační volba podléhá negativnímu hodnocení společnosti,”* a dvou návazných podhypotéz. Získaná data byla analyzována pomocí zaměřeného kódování, které vedlo k potvrzení platnosti hlavní hypotézy. Může tak být shrnuto, že dobrovolně bezdětné ženy se cítí společností negativně hodnocené a za svou volbu kritizované.

Většina odborníků predikuje nárůst bezdětnosti jako takové. Jedná se tak o fenomén, který je a bude v současné české společnosti přítomný. Z toho důvodu se lepší informovanost a orientace v problematice jeví jako aktuální a důležitá. Společnost bude pravděpodobně i nadále nějakým způsobem reagovat na dobrovolnou bezdětnost a zaujímat určité stanovisko. Další výzkumné studie by mohly vést k lepšímu porozumění reakcím a postojům společnosti k (dobrovolné) bezdětnosti a zároveň podpořit vzájemný dialog.

Bibliografie

- 1) A2, MARTINOVÁ, M., *Dlouho je brzy, najednou je pozdě* [online]. 2017. cit. [19. 5. 2022] Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/21/dlouho-je-brzy-najednou-je-pozde>
- 2) AGRILLO, CH., NELINI, C. Childfree by choice: a review. *Journal of Cultural Geography* [online]. 2008, Vol. 25, No. 3, s. 347 - 363 [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873630802476292>.
- 3) BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. SBN 80-86429-11-3.
- 4) BAYS, A. *The Justification of Prejudice Toward Childfree Women* [online]. Richmond, 2017. Dissertation. Virginia Commonwealth University, Department of Philosophy. Kathleen M. Ingram, J.D., Ph.D, [cit. 2022-06-05] Dostupné z: <https://scholarscompass.vcu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6199&context=etd>.
- 5) BEAUVOIR, S. d., PATOČKA, J. *Druhé pohlaví*: 3. vyd. Praha: Orbis, 1967. Malá moderní encyklopedie (Orbis).
- 6) BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Třetí vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2018. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-267-8.
- 7) BERGER, P. L., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.
- 8) BLACKSTONE, A., STEWART, M. D. Choosing to be Childfree: Research on the Decision Not to Parent. *Sociology Compass*, 2012. Vol. 6. N. 9. s. 718-727 [cit. 2023-07-01] doi:10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x. Dostupné z: <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1751-9020.2012.00496.x>
- 9) BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-775-5.
- 10) Český statistický úřad., *Aktuální populační vývoj v kostce* [online]. 2021. [cit. 2022-03-19] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>

- 11) Srov. Český statistický úřad. *Senioři v ČR v letech 2021* [online]. 2022. [cit. 2022-03-19] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-v-datech-2021>
- 12) DICK, P., BURR, V., ed. In: GOUGH, B. *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology* [online]. Londýn: Palgrave Macmillan London, 2017, s. 59 - 80 [cit. 2023-04-02]. ISBN 978-1-137-51018-1. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/316052889_Social_Constructionism
- 13) DRAHOŇOVSKÁ, M. *Dobrovolně bezdětné z důvodu klimatické krize: motivace a důsledky*. [online]. Brno, 2021. [cit 4. 1. 2023] Dostupné z: https://is.muni.cz/th/pmchj/Drahonovska_Diplomova_Prace_Final_1_.pdf?zpet=https:%2F%2Ftheses.cz%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Ddobrovoln%C3%A1%20bezd%C4%9Bnost%26start%3D2;info=1. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Vojtěch Pelikán
- 14) FRELICH, J. Průměrný věk matek se zvyšuje ve všech krajích [online]. 2018 [cit. 2022-03-19]. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/2018/09/18/prumerny-vek-matek-se-zvysuje-ve-vsech-krajich/>
- 15) GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-62-1.
- 16) GIDDENS, A. *Sociologie*, Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- 17) GILLESPIE, R. Childfree And Feminine: Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women, *Gender & Society*, 2003, Vol. 17, No. 122, s.122-136 [cit. 2022-05-20]. DOI: 10.1177/0891243202238982. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3081818>
- 18) GILLESPIE, R. Voluntary childlessness in the United Kingdom, *Reproductive Health Matters*, 1999, Vol. 7, No. 13, s. 43-53 [cit. 2022- 10 -12]. DOI: 10.1016/S0968-8080(99)90111-8. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/S0968-8080%2899%2990111-8>
- 19) GRAHAM, M., MCKENZIE, H., TURNBULL, B., TAKET, A., (2019). ‘Them and Us’: The Experience of Social Exclusion among Women without Children in Their Post-Reproductive Years, *Journal of Research in Gender Studies*. 2019. Vol. 9, n. 1, s. 71–104. [cit. 2023-01-02] doi: 10.22381/JRGS9120193. Dostupné z: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE>

- %7CA596404323&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=21640262&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon%7E21405d70
- 20) HAMPLOVÁ, D., PIKÁLKOVÁ, S., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 8073300400.
- 21) HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-80-86429-66-3.
- 22) HAŠKOVÁ, H. Fenomén bezdětnosti v kontextu sociálních změn v ČR. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Roč. 5, č. 2-3, 2004, s.11-16. ISSN 1213-0028.
- 23) HAŠKOVÁ, H., POMAHAČOVÁ, J. *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-111-3.
- 24) HAŠKOVÁ, H., ŠALAMOUNOVÁ, P., VÍZNEROVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologické studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-092-3.
- 25) Srov. HAŠKOVÁ, H., ZAMYKALOVÁ, L. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma?. *Biograf* [online]. 2006, č. 40-41, [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>
- 26) HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- 27) CHARMAZ, K. *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. Los Angeles: SAGE Publications, 2006. ISBN 0-7619-7353-2.
- 28) KANG, M., LESSARD, D., HESTON, L., NORDMARKEN. S. *Introduction to Women, Gender, Sexuality Studies* [online]. Massachusetts: University of Massachusetts Amherst Libraries, 2017 [cit. 2023-04-10]. ISBN 13: 978-1-945764-02-8. Dostupné z: <file:///C:/Users/Emmi%C4%8Dka/Downloads/Introduction-to-Women-Gender-Sexuality-Studies-1667837101.pdf>
- 29) KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-033-9.

- 30) KŘÍŽKOVÁ, A. *Práce a péče: proměny "rodičovské" v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-86429-94-6.
- 31) KONEČNÁ, H. *Na cestě za dítětem: dvě malá křídla*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1055-6.
- 32) KUBALKOVÁ, P. 2009, Otevřená společnost [online] Gender a média [cit. 2020-07-19] Přístup z: <https://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/pp-gender-a-mdia.pdf>
- 33) KUCHAROVÁ, V., BARVÍKOVÁ, J., HÖHNE, S., NEŠPOROVÁ, O., PALONCYOVÁ, J., VIDOVIČOVÁ, L. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, 2020. ISBN 978-80-7416-379-1.
- 34) LETHERBY, G. Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in Relation to 'Voluntary' and 'Involuntary' Childlessness and Womanhood. *Sociological Inquiry* [online]. 2002, Vol. 72, No.1, s. 7-20 [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1475-682X.00003>
- 35) LYNNE Van LUVEN, M. A. D. *Být či nebýt matkou: [o životě bez dětí]* Praha: Volvox Globator, 2010. ISBN 978-80-7207-774-8.
- 36) MAREŠ, P., POTOČNÝ T., ed. *Modernizace a česká rodina: Modernization and the Czech family : sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003. Sociální studia. ISBN 80-86598-61-6.
- 37) MEAD, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-036-0.
- 38) MORISON, T., MACLEOD, C., LYNCH, I., MIJAS, M., & SHIVAKUMAR, S. T. Stigma resistance in online childfree communities: The limitations of choice rhetoric. *Psychology of Women Quarterly*, 2016. Vol. 40. n. 2. s. 184-198. DOI:[10.1177/0361684315603657](https://doi.org/10.1177/0361684315603657) [cit. 2023-01-04] Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0361684315603657>
- 39) MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.
- 40) Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. *Nejčastější dotazy z dějin školství* [online]. cit. [2022-04-10] Dostupné z: <https://www.npmk.cz/muzeum/pro-badatele/nejcastejsi-dotazy-z-dejin-skolstvi>

- 41) OAKLEY, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
- 42) PALONCYOVÁ, J., HAŠKOVÁ, H., HÖHNE, S., KUCHAROVÁ, V., ŽÁČKOVÁ, L., *Bezdětní a postoje k rodičovství*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Praha, 2021. ISBN 978-80-7416-412-5.
- 43) PELTON, L., HERTLEIN, K. A Proposed Life Cycle for Voluntary Childfree Couples. *Journal of Feminist Family Therapy* [online]. 2011, Vol. 23, No. 1, s. 39-53 [cit. 2022-05-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/08952833.2011.548703>
- 44) SALDAÑA, J. *The coding manual for qualitative researchers*. Los Angeles: SAGE, 2009. ISBN 978-1-84787-549-5.
- 45) SAVAGE, M. The adults celebrating child-free lives. In: *Bbc.com* [online]. 2023 [cit. 2023-02-18]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/worklife/article/20230208-the-adults-celebrating-child-free-lives>
- 46) SLEPIČKOVÁ, L. Nedobrovolná bezdětnost jako sociologické téma. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, [online]. 2006, roč. 42, č. 5, s. 937 -951 [cit. 2022-04-30]. doi: 10.13060/00380288.2006.42.5.05. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/en/artkey/csr-200605-0005_involuntary-childlessness-in-a-sociological-perspective.php
- 47) SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- 48) STAHNKE, B., BLACKSTONE, A., HOWARD, H. Lived Experiences and Life Satisfaction of ChildFree Women in Late Life. *The Family Journal*. 2020. Vol. 28, N. 2, [cit. 2023-07-01] s. 159–167. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1066480720911611>
- 49) ŠEĎOVÁ, K., ŠVARŤÍČEK, R. Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Pedagogická orientace*. 2013, roč. 23, č. 4, s. 478–510 [cit. 2023-02-01] doi: 478-510. 10.5817/PedOr2013-4-478. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/698>
- 50) RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- 51) Rovné příležitosti, z. s., *Rozvoj vzdělávání žen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* [online]. [cit. 2023-01-02] Dostupné z: <https://www.rovne-prilezitosti.cz/clanky/clanek-3.html>

- 52) ROWLAND, D. T. Historical trends in childlessness. *Journal of family Issues* [online]. 2007, Vol. 28, No. 10, s. 1311-1337 [cit. 2022-05-27] Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0192513X07303823>
- 53) VALDROVÁ, J. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903228-3-2.
- 54) VANÝSKOVÁ, Z., *Dobrovolná bezdětnost v České republice v současné době*. [online]. Hradec Králové, 2021. [cit 4. 1. 2023] Dostupné z: <https://theses.cz/id/ec4pb6/?isshlret=bezd%C4%9Btnost%3B;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Ddobrovoln%C3%A1%20bezd%C4%9Btnost%26start%3D1>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Lucie Špráchalová, Ph.D.
- 55) Veřejná databáze. *Plodnost žen* [online]. 2021. [cit.2022-04-06] Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=33527>
- 56) VIDOVIČOVÁ, L. *Podmínky reprodukce, očekávání české veřejnosti a politika státu vůči rodinám* In KOCOURKOVÁ, J., RABUŠIC, L. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: PřF UK, 2006. ISBN 80-86561-93-3.
- 57) VYBÍRAL, Z. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-812-0.
- 58) VYSEKALOVÁ, J. *Psychologie reklamy*. 4., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4005-8.
- 59) ZEMEN, B. 2019, Marketing & Media [online] *Sexistické reklamy nebylo, jen už není tak pitomá* [cit. 2020-07-19] Přístup z:https://mam.cz/nazory/2019-08/brigita-zemen-sexisticke-reklamy-nebylo-jen-uz-neni-tak-pitoma/?fbclid=IwAR1x7oQ5IBszQVmjWmx8H2m0plUtsW7ugJYAI5aO0Y7QkdQY6Y7iL5-_M74